

LAW

in everyday life

„Pravo u svakodnevici“ Objedinjeno izvješće

Izrađeno 10. listopada 2022.

Sanja Barić¹, Matija Miloš¹, Iva Tuhtan Grgić¹, Sandra
Debeljak², Maja Gligora Marković³

1 SVEUČILIŠTE U RIJECI, HAHLIĆ 6, RIJEKA, HRVATSKA

2 POLITEHNIKA RIJEKA, TRPIMIROVA 2/5, RIJEKA, HRVATSKA SVEUČILIŠTE U
RIJECI, MEDICINSKI FAKULTET, BRAĆE BRANCHETTA 20, RIJEKA, HRVATSKA

Sufinancirano sredstvima
Europske unije

Općenite informacije

Sporazum o dodjeli bespovratnih sredstava br.	
Akronim projekta	PRAVNI PROJEKT
Naziv projekta	PRAVO U SVAKODNEVNICI
Vremenski okvir projekta i trajanje	01.11.2021. – 01.11.2024. (36 mjeseci)
WP	WP1 – KOMPETENCIJSKI OKVIR PRAVNE PISMENOSTI
Zadatak	A.1.2. ANALIZA MAPIRANJA
Ishod	A.1.2. OBJEDINJENO IZVJEŠĆE
Status	Završna verzija
Broj verzije	2.0
Odgovorni za izradu	Tim Sveučilišta u Rijeci i Veleučilišta u Rijeci
Razina promoviranja	Javno
Datum dospijeca	26. listopada 2022.
Datum podnošenja	26. listopada 2022.

Koordinator projekta

Ime	
Organizacija	FORUM ZA SLOBODU ODGOJA
Email	msaric@fso.hr
Poštanska adresa	Đorđićeva 8 10 000 Zagreb, Hrvatska

Povijest verzija izvješća

Verzija	Datum	Autor	Opis
1.0	10.10.2022.	Vidi dolje	Objedinjeno izvješće
2.0	26.10.2022.	Vidi dolje	Objedinjeno izvješće

Popis autora:ica

Ime	Organizacija
Prof. dr. sc. Sanja Barić	Pravni fakultet u Rijeci
Doc. dr. sc. Matija Miloš	Pravni fakultet u Rijeci
Izv. prof. dr. sc. Iva Tuhtan Grgić	Pravni fakultet u Rijeci
Dr. sc. Sandra Debeljak	Veleučilište u Rijeci
Dr. sc. Maja Gligora Marković	Medicinski fakultet u Rijeci

Sažetak projekta

„Unija se temelji na vrijednostima (...) demokracije, (...) vladavine prava i poštivanja ljudskih prava (...). Te su vrijednosti zajedničke državama članicama (...).” Navedeni citat iz članka 2. Ugovora o Europskoj Uniji prikazuje kako su demokracija, vladavina prava i ljudska prava među temeljnim vrijednostima EU-a. Međutim, nije svaki građanin Europe svjestan toga, pogotovo mlađe generacije. Stoga, projekt Pravo u svakodnevicu doprinosi zajedničkim vrijednostima, građanskom angažmanu i sudjelovanju građana ističući osnovnu pravnu pismenost kao jednu od potrebnih kompetencija pojedincu za sudjelovanje u demokratskoj zajednici na bilo kojoj razini. Projekt temeljnu pravnu pismenost i njezino promicanje u obrazovanju i drugim obrazovnim okruženjima vidi kao preduvjet za kvalitetan demokratski sustav u EU-u i zemljama članicama. Samo građani koji poznaju i razumiju osnovne pravne koncepte, načela i pojmove mogu promicati demokraciju, podržavati vladavinu prava te štititi temeljna prava.

Dokument Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje jasno navodi potrebu edukacije mladih ljudi o ključnim pravnim konceptima i strukturama. Postoji jasan nedostatak istraživanja u ovom području koja bi pomogla u izradi okvira kompetencija za osnovnu pravnu pismenost za učenike u dobi od 14 i 18 godina. Kako bi se taj nedostatak prevladao te će se kompetencije mapirati u suradnji s pravnim stručnjacima i praktičarima te obrazovnim ekspertima.

Opći cilj projekta jest promicanje osnovne pravne pismenosti u školama. Ovaj cilj planira se postići izradom kompetencijskog okvira za temeljnu pravnu pismenost četrnaestogodišnjaka i osamnaestogodišnjaka. Kompetencijski okvir za temeljnu pravnu pismenost omogućit će svim dionicima obrazovanja da razvijaju obrazovne programe, projekte, predmete, materijale i aktivnosti s ciljem povećanja osnovne pravne pismenosti. Osim toga, izradit će se materijali o osnovnim pravnim konceptima i strukturama za podučavanje i učenje, kako za nastavnike tako i za učenike. Krajnji je cilj projekta podizanje svijesti o važnosti pravne pismenosti ne samo u obrazovanju već i u svakodnevnom životu.

Sadržaj

1. Uvod.....	7
2. Nalazi fokusnih skupina.....	10
2.1. Uvod	10
2.2. Fokusne skupine s nastavnicima	11
2.2.1. Prepoznavanje i primjena prava	11
2.2.2. Podučavanje prava	14
2.2.3. Savladavanje prava	17
2.3. Fokus grupe s učenicima	21
2.3.1. Prepoznavanje i primjena prava	21
2.3.2. Koristi od učenja prava	23
2.3.3. Učenje i savladavanje prava.....	25
2.4. Zaključak	27
3. Rezultati upitnika o pravnoj pismenosti.....	29
3.1. Uvod	29
3.2. Opis upitnika i njegove primjene	29
3.3. Struktura tema relevantnih za osnovnu pravnu pismenost	30
3.3.1. Struktura osnovne pravne pismenosti za četrnaestogodišnjake i četrnaestogodišnjakinje	30
3.3.2. Struktura osnovne pravne pismenosti za osamnaestogodišnjakinje i osamnaestogodišnjake.....	36
3.4. Zaključak	40
4. Zaključak.....	42

Sažetak publikacije

Navedeno objedinjeno izvješće pripremio je tim sastavljen od nastavnica i nastavnika Sveučilišta u Rijeci te Veleučilišta u Rijeci, u sastavu prof. dr. sc. Sanja Barić (Pravni fakultet u Rijeci), dr. sc. Sandra Debeljak (Veleučilište u Rijeci), dr. sc. Maja Gligora Marković (Medicinski fakultet u Rijeci), izv. prof. dr. sc. Iva Tuhtan Grgić (Pravni fakultet u Rijeci) i doc. dr. sc. Matija Miloš (Pravni fakultet u Rijeci). Dokument je nastao u okviru Erasmus+ projekta “Pravo u svakodnevici” (broj ugovora: 2021-1-HR01-KA220-SCH-000031584) te je spomenuti projekt financiran sredstvima Erasmus+ programa (KA220-SCH – Cooperation partnership in school education).

Opća je svrha projekta istražiti poželjan stupanj pravne pismenosti u nekoliko europskih država (Hrvatska, Francuska, Italija i Portugal). Njime se žele postići dva temeljna cilja. S jedne se strane želi razviti kompetencijski okvir za učenice i učenike završnih razreda osnovnih i srednjih škola. Njime bi se trebalo definirati razinu pravne pismenosti koju bi navedene skupine trebale razviti. Budući da postizanje tog stupnja raspolaganja pravom nije moguće bez adekvatnog podučavanja, drugi je ishod projekta osnaženje nastavnica i nastavnika od kojih se podučavanje očekuje. To osnaženje uključuje njihovu obuku, ali i razvoj nastavnih materijala.

Objedinjeno izvješće predstavlja usporednu analizu četiri nacionalna izvješća. Svako od nacionalnih izvješća, pripremljeno kao radni dokument, sadrži podatke i rezultate primijenjene metodologije u pojedinoj zemlji (rezultate radnih skupina/kvalitativnog istraživanja i rezultate pravnog upitnika/kvantitativnog istraživanja u Hrvatskoj, Francuskoj, Italiji i Portugalu). Nalazi sadržani u ovom Izvješću pružit će osnovu za razvoj materijala za podučavanje osnovne razine pravne pismenosti, odnosno temeljnu osnovu za razvoj okvira kompetencija.

1. Uvod

Pravna pismenost se pokazala važnim elementom aktivnog građanstva i nužnim preduvjetom održivog funkcioniranja pravne države. Štoviše, podaci iz zemalja uključenih u projekt prikazuju sljedeće:

- U Hrvatskoj se „cjelokupni pravni sustav i ustrojstvo središnje države suočava s vrlo visokom stopom nepovjerenja. Tako 90,3% stanovništva ne vjeruje Hrvatskom saboru, 82,5% Vladi i 82,5% pravosuđu.“¹ Osim toga „unutar školskih programa za 2019. godinu, malo je tema koje bi se mogle smatrati dijelom osnovne pravne pismenosti (vladavina prava, izbori i izborni postupak, ljudska prava, organizacija državne i lokalne samouprave itd.). Glavni nedostatak je (...) što su one dio međupredmetne obrazovne teme „Građanski odgoj i obrazovanje“ čija stvarna nastava u razredu ovisi o spremnosti i pripremljenosti pojedinih nastavnika da povežu transverzalne teme sa svojim obveznim predmetima.“²
- U Francuskoj, „prema anketi CSA-a provedenoj 2014., više od tri četvrtine francuskih građana (77%) smatra da pravosudni sustav funkcionira „loše“. (...) Devet od deset Francuza vjeruje da je građaninu teško razumjeti kako pravosuđe funkcionira.”³ Međutim, „građansko, pravno i društveno obrazovanje sada je uspostavljena sastavnica obrazovanja koje pohađaju svi učenici srednjih škola. Zauzima svoje mjesto u „građanskom putu“ građanske obuke, koja počinje u osnovnoj školi i dalje se razvija u srednjoj školi. U posljednjim godinama srednje škole pravo se uči ili kao izborni predmet na općoj maturi ili kao obvezni predmet na tehničkoj maturi STMG (Sciences & Technologies of Management). (...) Pravo kao moralni i građanski odgojni predmet predaju učitelji povijesti i geografije.”⁴
- U Italiji je „došlo do drastičnog smanjenja broja pravnih predmeta u školama, te je zatim ponovno uveden predmet „Građanski odgoj“ koji je mogao biti velika prilika za profesore prava, premda je to međupredmetni predmet i svi nastavnici ga mogu podučavati. Potrebno je povećati satnicu prava i ekonomije i uključiti ih u sve srednje škole.”⁵
- U Portugalu „prema istraživanju koje je provela portugalska odvjetnička tvrtka Abreu Advogados, portugalski građani posjeduju nisku razinu pravne pismenosti. Spomenuto istraživanje naglašava kako građani i dalje trebaju imati lik odvjetnika u uredu kako bi mogli biti vođeni u pravnim aspektima svog života. Jedan od glavnih razloga za ovako nisku razinu pravne pismenosti jest činjenica da je portugalski pravni sustav oduvijek bio spor, odnosno ne odgovara odmah na potrebe građana. Osim toga, mladi obično nemaju izravan dodir s pravnim pojmovima i situacijama, jer se to uči tek u 12. razredu (učenici

¹ Forum za slobodu odgoja (Mario Bajkuša), Nacionalno izvješće – Hrvatska, str. 5.

² Ibid., str. 3.

³ Pistes Solidaires (Soha El Jammal, Anita Pépicq), Nacionalno izvješće – Francuska, str. 15-16.

⁴ Ibid., str. 12 i 14.

⁵ Centro per lo Sviluppo Creativo ‘Danilo Dolci’ (Irene Ippolito), Nacionalno izvješće – Italija, str. 10.

od 17/18 godina) kao izborna disciplina u sklopu predmeta Humanističke znanosti i jezici.”⁶

Sam pojam pravne pismenosti zahtijeva dublje razumijevanje. Njegovo teoretsko objašnjenje nadilazi opseg ovog projekta i posljedično, ovog Izvješća. Unatoč tome, istraživački tim proučio je navedeno pitanje i kao polazište uzeo sljedeće premise:

- Program pravnog opismenjavanja ne bi trebao svesti poučavanje elementarnog poznavanja prava na učenje pravnih normi napamet. Prvo, ako se to i učini, nastojanje da se uvede pravno opismenjavanje pretvorit će se u još jednu priliku za vježbanje pamćenja gradiva. Posljedično, i studenti i nastavnici samo će površno zadrijeti u temeljne probleme prava i razvit će površno razumijevanje teme. Takav pristup ne bi prenio ključne posebnosti prava na učenike. Ta posebnost nije govor ili jezik zakona jer isti na temeljnoj razini odražava svakodnevni jezik i ne može se jednostavno svesti na idiom profesionalaca.⁷ Ono što pravo čini specifičnim je „nevidljivi diskurs” o kojem ono ovisi, odnosno „očekivanja koja nigdje ne nalaze eksplicitan izraz, ali su dio pravne kulture”.⁸ Funkcioniranje pravnog jezika moguće je jer su njegovi sudionici svjesni tih očekivanja i ponašaju se u skladu s njima. Osnovni program pravne pismenosti trebao bi upoznati i nastavno osoblje i učenike s takvim očekivanjima, njihovim izazovima i načinima na koje se te izazove može prevladati.
- Imajući u vidu sveprisutnost prava, pravnu se pismenost može definirati kao „onaj stupanj kompetencije u pravnom diskursu potreban za smislen i aktivan život”.⁹ Pravna pismenost koju definira ne znači da možemo recitirati neka od pravila koja nazivamo „zakonom”, već da se možemo snaći u pravnim dimenzijama društvenih odnosa. Ukoliko smo pravno pismeni, trebali bi smo biti u stanju prepoznati pravnu dimenziju naše interakcije s drugima, a ne samo u političkim ili drugim javnim kontroverzama. Shodno tome, pravna bi nas pismenost trebala osnažiti da „čitamo” te pravne aspekte naših interakcija na nekoj osnovnoj razini. U konačnici, trebali bismo se snalaziti unutar zakona koji regulira naše ponašanje. Od laika se ne bi trebalo očekivati da bude obrazovan kao odvjetnik, ali bi svaki građanin trebao imati osnovno razumijevanje zakona i znati prepoznati kada mu je potrebna pravna pomoć te gdje je potražiti.

Nadovezujući se na obje pretpostavke i s obzirom na to da je značenje prava toliko složeno, trebalo je istražiti specifične kvalitete zakonitosti unutar pojedinih jurisdikcija. Stoga se kroz projekt primijenila istraživačka metoda temeljem koje se može razviti fleksibilan kompetencijski okvir kompetencija i relevantni nastavni materijali prilagođeni potrebama građana u različitim europskim nadležnostima. Ovaj je koncept ostvaren pomoću fokusnih skupina, uključujući i nastavnike i učenike te postavljanjem pažljivo skrojenog upitnika pravnim praktičarima koji se posebno bave djecom ili tinejdžerima. (Obje metodologije dodatno su objašnjene na početku poglavlja 2 i 3).

⁶ INOVA+ (Maria Rodrigues, Mariana Carola); AGRUPAMENTO DE ESCOLAS DE VILELA (António Baptista, Joaquim Rodrigues, Sérgio Oliveira), Nacionalno izvješće – Portugal, str. 10.

⁷ Visković, Nikola (1989) Jezik prava. Naprijed: Zagreb, str. 25.

⁸ White, James Boyd, The Invisible Discourse of the Law: Reflections on Legal Literacy and General Education, University of Colorado Law Review, Vol 54, br. 2, str. 143-159, str. 146.

⁹ Ibid., str. 144.

Objedinjeno izvješće predstavlja usporednu analizu četiriju nacionalnih izvješća. Svako od nacionalnih izvješća, pripremljeni su kao radni dokument, sadrže podatke i rezultate primijenjene metodologije u pojedinoj zemlji (rezultate radnih skupina/kvalitativnog istraživanja i rezultate pravnog upitnika/kvantitativnog istraživanja u Hrvatskoj, Francuskoj, Italiji i Portugalu). Nalazi sadržani u ovom Izvješću pružit će osnovu za razvoj materijala za poučavanje osnovne razine pravne pismenosti, odnosno temeljnu osnovu za razvoj okvira kompetencija.

2. Nalazi fokusnih skupina

2.1. Uvod

Ovaj dio Objedinjenog izvješća sadrži sintezu podataka prikupljenih kroz fokusne skupine dostavljenih u nacionalnim izvješćima.

Kvalitativno istraživanje putem fokusnih skupina imalo je za cilj prikupiti podatke od dviju različitih skupina. Prva ciljna skupina bili su nastavnici. U svrhu provođenja fokusnih skupina s nastavnicima i usmjeravanja rasprave u željenom smjeru, izrađen je katalog pitanja. Katalog se sastojao od 12 pitanja podijeljenih u tri područja: prepoznavanje i primjena prava, podučavanje prava i savladavanje prava. Druga ciljna skupina bili su učenici od 14 i 18 godina za koje je izrađen poseban katalog. Katalog pitanja za učenike sastojao se od 14 pitanja, a također je bio podijeljen u tri područja (prepoznavanje prava, koristi od učenja prava i učenje i savladavanje prava). Iako postoje određena preklapanja, postoje i važne razlike u temama i težištu svake od ovih fokusnih grupa. Odvojeno su provedene fokus grupe s učenicima od 14 i od 18 godina.

Fokusne skupine provedene su u svakoj zemlji partnerici projekta, odnosno u Hrvatskoj, Portugalu, Italiji i Francuskoj, u razdoblju od veljače do lipnja 2022. godine. Ukupno je sudjelovalo 30 učitelja i 78 učenika. Nastavnici koji su sudjelovali u istraživanju pretežno podučavaju kolegije iz društveno-humanističkih znanosti (povijest, geografija, jezici, ekonomija, političke znanosti). Određeni učitelji koji su sudjelovali u istraživanju već su predavali neke pravne sadržaje u okviru građanskog odgoja sadržanog u francuskim nacionalnim kurikulumima. Prema rodnoj strukturi dominiraju nastavnice sa svega 75%, a što se tiče učenika, u fokusne skupine uključeni su i učenici i učenice, iako je broj učenica nešto veći, točnije 58%.

Fokusne skupine održane su dijelom na licu mjesta, a dijelom u virtualnom okruženju uslijed pandemije. U pogledu jedne fokusne skupine s nastavnicima, elementi neverbalne komunikacije nisu zabilježeni zbog tehničkih poteškoća i činjenice da su kamere morale biti isključene. Osim toga, jedan od partnera izradio je Google anketu koja je sadržavala pitanja iz upitnika za fokusnu skupinu nastavnika, čime je povećan broj i raznovrsnost odgovora, no uz izostanak rasprave između sudionika.

Svi sudionici fokusnih skupina potpisali su informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju i pripadajuću izjavu o povjerljivosti podataka. Fokus grupe su snimljene, zatim transkribirane i kodirane. Analiza fokusnih skupina sastojala se od čitanja transkripata fokusne skupine za svaki dio njezinog sadržaja i izdvajanja specifičnih materijala i elemenata neverbalne komunikacije uz određene identificirane sadržaje. Odgovori nastavnika_ca i učenika_ca na pitanja fokusnih skupina kodirani su širokim tumačenjem pojmova, znanja,

vještina i vrijednosti. Kodiranje nije imalo za cilj identificirati točno poznavanje pojmova, termina i definicija, već mapirati ono što ispitanice i ispitanici smatraju važnim u kontekstu određenog pitanja. Stvorena je mreža odgovora kao rezultat istraživanja kroz fokusne skupine. Neki su odgovori imali visoku učestalost, no bilo je i vrlo zanimljivih samostalnih odgovora. Upravo je ta raznolikost ideja i koncepata najveća vrijednost istraživanja fokusnih skupina.

2.2. Fokusne skupine s nastavnicima

2.2.1. Prepoznavanje i primjena prava

Rasprava s nastavnicima unutar prvog ključnog područja započela je uvodnim pitanjem: „Kako prepoznajete pravo?“ Svrha spomenutog pitanja bila je potaknuti sudionike na razmišljanje o tome kako se pravo doživljava kao društveni fenomen i kao okvir društvenih odnosa. Dodatno, ovo je pitanje trebalo pokazati razinu razumijevanja razlike između onoga što jest i onoga što nije pravna norma, odnosno njihovu percepciju o tome kako zakon utječe na njihov svakodnevni život. Rasprava o tome kako prepoznati pravo išla je u dva smjera. U jednoj fokusnoj skupini sudionici su uglavnom bili koncentrirani na otkrivanje različitih situacija u kojima zakon utječe na njihov svakodnevni život. U ostalim skupinama, ispitanici su istaknuli specifičnosti zakona i zakonskih tekstova. Uvodno pitanje vrlo je uspješno otvorilo raspravu o prvom ključnom području o kojem su nastavnici trebali raspravljati u fokusnoj skupini - prepoznavanje i primjena prava.

Brojna područja u kojima su nastavnici prepoznali prisutnost prava logična su s obzirom na činjenicu da je gotovo svaki dio našeg svakodnevnog života obilježen prisutnošću prava, pravnih normi i pravila. Najčešće su prepoznavali pravo u različitim situacijama vezanima uz radno mjesto. Od pravnih normi kojima se uređuju radni odnosi, preko obveze primjene propisa vezanih uz nastavu i rad s učenicima, do mogućnosti sudjelovanja u javnim savjetovanjima za izradu nastavnih planova i programa korištenjem virtualne platforme (platforma „e-savjetovanje“). Kao sastavnice prepoznavanja pravnih normi na svom radnom mjestu nastavnici su naveli žalbe i podneske, tužbe za povredu radnog odnosa, pravila vezana uz satnicu (normu), te obvezu poznavanja podzakonskih akata koji uređuju rad u odgojno-obrazovnom sustavu. Rad s učenicima također zahtijeva od nastavnika poznavanje velikog broja zakona i propisa koji se odnose na organiziranje nastave i drugih aktivnosti u školi, kao i razumijevanje nastavnog plana i programa, što se odnosi i na podzakonske akte. Pojedini ispitanici susreću se sa zakonima i pravnim propisima kao rezultatom predmeta koji predaju (npr. povijest) ili projektnih aktivnosti u kojima sudjeluju (npr. simulacija rada Hrvatskog sabora). Zanimljivo je kako je jedan od ispitanika primijetio da u slučaju kada škola provodi Erasmus+ ili slične projekte kako je „puno toga regulirano i ne može se izaći iz tih okvira“.

Nastavnici, ali i učenici, slažu se kako školska pravila, kao i zakon općenito, treba promatrati kao zaštitu od samovolje. Nastavnici ih uočavaju kao ograničenje, ali i kao propise potrebne za dobrobit društva jer jačaju autoritet ravnatelja i učitelja te služe za dobrobit učenika.

Drugo područje u kojem nastavnici prepoznaju pravo i njegovu primjenu odnosi se na privatne životne situacije u kojima se pojavljuju kao potrošači, dakle kada je poznavanje zakona nužno za zaštitu njihovih potrošačkih prava. Ispitanici prepoznaju zakone i njihovu primjenu u slučajevima kada koriste različite usluge, npr. bankovne usluge, te u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu. Također su prepoznali prisutnost zakona u postupcima izrade

različitih osobnih dokumenata. Tijekom rasprave o ishođenju osobnih dokumenata, ostvarivanju prava na zdravstveno osiguranje i korištenju bankarskih usluga sudionici su iskazivali cinični humor. Uz to, uočena je frustracija, blaga uznemirenost, razdražljivost, nezadovoljstvo, razočaranje te ljutnja u govoru. Ovi elementi neverbalne komunikacije mogu se povezati s općim nepovjerenjem u pojedine spomenute sustave kao i u pravni sustav općenito.

U fokusnoj skupini koja je uglavnom bila usmjerena na detektiranje životnih situacija u kojima se ispitanici susreću sa zakonom, vrlo česti elementi neverbalne komunikacije bili su potvrdno kimanje glavom i uzvikivanje, što su voditelji fokus grupa protumačili kao znakove opuštenosti ispitanika tijekom razgovora te međusobno slaganje i komplementarnost s vlastitim mišljenjem ili iskustvom.

Neki su ispitanici prepoznali pravo tek kada su shvatili da „nešto ne ide“, kada „ne znaju što bi drugo“, „preko nepravde“ i na kraju „preko sudskog postupka“. Prepoznajući pravo u konfliktnim situacijama, ujedno ukazuju da se takav sukob može riješiti dijalogom i međusobnim dogovorom. Neki su nastavnici spomenuli i važnost primjene etičkih načela.

Značajan broj nastavnika povezuje pravo s različitim institucijama uključenim u proces implementacije pravnih izvora, a to su sudovi, Državno odvjetništvo i ministarstvo, ili pak „pravo pronalaze u državi“ i pravnim propisima. Zakone prepoznaju prema podrijetlu i vrsti pravnog izvora, dok neki iste uočavaju kao akte napisane u člancima, izglasane u parlamentu i objavljene u službenom glasilu. Iz navedenih odgovora proizlazi da su nastavnici upoznati s postojanjem raznih pravnih akata, kao i sa saznanjem gdje ih pronaći. Ispitanici su također spomenuli zakonske akte kao izvor za „identificiranje ureda odgovornog za određenu temu“. Neki su nastavnici sami tražili pravne akte i koristili ih tijekom nastave.

Sudionici su također ustanovili da je pravo prepoznatljivo po svom karakterističnom pravnom žargonu i člancima. Mnogi se nastavnici slažu kako pravni jezik karakterizira velika složenost i da je za razumijevanje prava potrebna pomoć stručnjaka. Potreba za takvom pomoći posebno je važna u zahtjevnim situacijama.

Jedan je ispitanik istaknuo da pružatelji usluga (npr. službenici u bankama) često ne razumiju važnost pažljivog čitanja svih odredbi ugovora, što ukazuje na njihovu nedovoljnu pravnu pismenost.

Jedna od ispitanica izjavila je da vrlo često niti ne prepoznaje zakon, te da bi ga stoga učenici mogli još slabije zamijetiti.

Prepoznavanje i primjena prava (nastavnici)

Prepoznavanje i primjena prava (nastavnici)							
Portugal		Francuska		Italija		Hrvatska	
	Br.		Br.		Br.		Br.
Postoji velika složenost u pravnom jeziku	7	Kroz nastanak i pravni izvor	3	Kroz nastanak i pravni izvor	1	U području radnih odnosa	8
Međusobni dogovor i dijalog mogu riješiti sukobe	4	Kroz pravni žargon i članke	3	Pristup zakonodavnim aktima	1	Kroz nastavu i rad sa učenicima	5
Pronalaženje zakona u državi	4	Tekstovi izglasani od strane parlamenta	2	Identificiranje ureda odgovornog za temu	1	Prilikom korištenja bankarskih usluga	3
Složene situacije podrazumijevaju uključivanje stručnjaka	3	Tekstovi objavljeni u službenom glasilu	2	Kroz članke	1	U ulozi potrošača	2
Asocijacija na sud	3					Prilikom korištenja platforme „e-savjetovanje“	2
Pronalaženje zakona u pravnim regulacijama	3					Kroz sudski postupak	1
Etička načela mogu riješiti sukobe	2					Pri ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu (bolest u obitelji)	1
Asocijacija na Ministarstvo	2					Kada nešto ne funkcionira	1
Potreba za stručnjacima kako bi razumjeli zakon	2					Kada ne znamo što drugo činiti	1
Asocijacija na zakonske regulative	2					Kroz nepravdu	1

						Prilikom ishođenja osobnih dokumenata	1
						Ne prepoznaju pravo	1

2.2.2. Podučavanje prava

Rasprava koja se vodila u okviru drugog ključnog područja imala je za cilj istražiti do sada stečena iskustva nastavnika u podučavanju prava i njihova razmišljanja o načinima kako najbolje educirati mlade o pravu. Većina nastavnika koja je sudjelovala u fokusnim skupinama nije imala iskustva u podučavanju prava, međutim očekivalo se da će njihovo znanje kao pedagoga i odgajatelja biti vrlo vrijedno. Naime, njihovo bogato predavačko iskustvo u različitim područjima može pomoći u razvijanju nastavnih metoda primjerenih podučavanju prava kao posebne discipline. Na temelju prethodne rasprave o tome što je pravo i gdje se primjenjuje, kao i koji su problemi u njegovom prepoznavanju i razumijevanju, moderator je želio saznati koja su posebna znanja i vještine, prema mišljenju sudionika, potrebna za razumijevanje prava. Pripremljena potpitanja za nastavnike kojima se nastojala usmjeriti rasprava bila su sljedeća: „Pravo je disciplina koja zahtijeva posebne vještine i znanja, određene vrste čitanja, pisanja i usmenog izražavanja. Kakvi su vaši dojmovi o ovim vještinama?“, „Kako se može podučavati pravo?“ i „Koje su prepreke u podučavanju prava?“.

U većini fokusnih skupina rasprava je napredovala u smjeru nastavnih metoda za podučavanje prava, dok se rasprava o potrebnim vještinama, znanjima i kompetencijama vodila pod točkom 3. Budući da se bavimo pravom, ovaj dio Izvješća istražuje isključivo onaj dio rasprave koji se odnosi na nastavne metode. U ovom dijelu Izvješća nalazi se i popis okolnosti koje su nastavnici naveli kao razlog njihove motivacije da i sami postanu profesori prava, kao i okolnosti koje ih od navedenog interesa odbijaju. Analiza rasprave koja se provodila u vezi s vještinama, znanjima i kompetencijama nalazi se pod naslovom 2.2.3. Upoznavanje prava.

Neki su se učitelji složili kako učenje prava može biti nevjerojatno suhoparno i složeno iskustvo. Kako bi se iskustvo podučavanja i učenja učinilo zanimljivijim i prije svega korisnim za studente, predložene su brojne metode. Sve su metode interaktivne i postavljaju učenike u središte, te su prvenstveno usmjerene na primjenu prava u specifičnim situacijama.

Kao najvažniji način podučavanja prava nastavnici su istaknuli učenje prava kroz praktične slučajeve i primjere (studije slučaja). Iako su izjavili kako su situacije iz stvarnog života najbolji način za svladavanje osnovne pravne pismenosti, analiziranje konkretnih slučajeva također bi se moglo upotrijebiti u nastavne svrhe. Druga, slična metoda koju su nastavnici spomenuli bila je projektna metoda učenja. Međutim, pri odabiru i pripremi primjera treba krenuti od najjednostavnijih prema najsloženijim, raspravljajući pritom o različitim stajalištima. To bi trebale biti životne situacije poput online kupovine i potpisivanja ugovora za mobilnu uslugu sklopljenog izvan poslovnog prostora. Nadalje, ispitanici su spomenuli specifična područja za koja smatraju da ih treba podučavati, kao što su autorsko pravo, korištenje intelektualnog vlasništva, propisi o stipendiranju i studentska prava. Nastavnici smatraju kako bi učenje teorije bez spomenutog praktičnog dijela odbijalo učenike zbog “administrativne prirode pravnog jezika”. Smatraju da jezik ne smije imati previše stručnih termina, već sadržaj treba biti jasan i prilagođen razini na kojoj se podučava.

Nadalje, nastavnici su izdvojili rad u parovima kao vrlo koristan princip u podučavanju prava jer se pripremanjem prezentacija u učionici, učenicima omogućava raspravljanje o ključnim temama pred razredom. Nastavnici su predložili da kroz zajednički rad i raspravu te iznošenje vlastitih iskustava, primjerice, o internim školskim propisima, učenici mogu učiti o zakonu i njegovoj primjeni. Učenike treba poticati da raspravljaju o ključnim pitanjima pred razredom. Učenje pravne norme napamet i njezino primjenjivanje na konkretni slučaj također je predloženo kao metoda za podučavanje prava. Između ostalog, pokretanje rasprave o odnosu prava i pravde isto je bila jedna od predloženih ideja. Određeni ispitanici predlagali su i korištenje umih mapa.

Korištenje alternativnih, modernih metoda kao što je kreiranje bloga ili podcasta o pravnim temama od interesa, također je jedna od ideja koju su nastavnici zastupali.

Kao što je već spomenuto, simulacije suđenja sa učenicima koji se pojavljuju kao odvjetnici, svjedoci i porotnici mogu biti vrlo korisna metoda podučavanja prava, kao i druge simulacije i igranje uloga.

Mnogi ispitanici primjećuju važnost sudjelovanja pravnih stručnjaka u obrazovanju učenika. Smatraju kako postojeći, klasični obrazovni sustav (u Francuskoj) treba nadopuniti i poduprijeti subjektima iz pravnog područja koji će na stvarniji i realističniji način prenijeti iskustvo iz njihovog svakodnevnog života. Nastavnici su također inzistirali na tome da bi nastavni sadržaj prava u školama “učinila zakon malo življim i bližim stvarnosti za učenike koji se sve više inspiriraju američkim serijama koje nemaju nikakve veze s francuskim pravom”.

U pogledu potrebe podučavanja prava, odnosno osnova pravne pismenosti kao posebne discipline, neki ispitanici smatraju kako se nužne vještine i kompetencije mogu i jesu već podučavale u okviru sadržaja društvenih i humanističkih znanosti.

Mnoge nastavnike privlači učenje i savladavanje osnova prava s ciljem kvalitetnijeg podučavanja prava. Isti vide učenje prava kao izazov i način nadogradnje svog obrazovanja. S druge strane, neki nastavnici ističu kako bi demotivirajući faktor mogla biti nezainteresiranost učenika. Ogroman broj pravnih izvora također predstavlja sredstvo odvratanja. Osim toga, kvaliteta i tehnika pisanja pravnih akata smanjila se posljednjih godina, „ubacuju se razne izmjene, a ne vodi se uvijek računa o dosljednosti i usklađenosti“, što pravni jezik čini teško razumljivim i učenicima i nastavnicima. Kao dodatnu otegotnu okolnost, nastavnici ističu da većina učenika ima poteškoća u razumijevanju teksta, kao i u razradi, a još više u osobnom izlaganju nekog pojma što će vrlo vjerojatno predstavljati problem u podučavanju prava.

Podučavanje prava (nastavnici)

Portugal		Francuska		Italija		Hrvatska	
	Br.		Br.		Br.		Br.
Višak dokumenata sa specifikacijom zakonske uredbe	6	Studije slučaja (stvarne ili zamišljene)	7	Praktični slučajevi i primjeri	3	Situacije iz stvarnog života	6
Znanje me privlači i potiče na daljnje usavršavanje te na prenošenje stečenih vještina na učenike	4	Rad u paru u svrhu pripremanja razredne prezentacije	3	Korištenje konceptualnih mapa	1	Specifična područja	5
U sklopu sadržaja društvenih i humanističkih znanosti	2	Intervencije stručnjaka s područja prava	2			Studije slučaja	4
Polazeći od praktičnih slučajeva/metoda učenja temeljenih na izradi projekata	2	Raspravljanje o ključnim problemima pred razredom	2			Uključivanje pravnika/prijašnjih studenata u nastavu	1
Od strane pojedinaca sa znanjem i motivacijom ciljanog područja	1	Rasprava i razmjenjivanje vlastitih iskustava s ostalim učenicima o npr. unutarnjem uređenju škole	1			Simulacije suđenja	1
Kontakt sa zakonodavstvom u ranijoj dobi	1	Izrada bloga ili podcasta o pravnim temama od interesa	1				
Kroz zajednički rad	1	Učenje prava napamet te naposljetku primjenjivanje	1				

Mogući nedostatak interesa i motivacije od strane učenika	1						
---	---	--	--	--	--	--	--

2.2.3. Savladavanje prava

U posljednjem, trećem tematskom području, sudionici fokusnih skupina zamoljeni su da iznesu svoje viđenje pravne pismenosti, odnosno kako vide osnovno razumijevanje prava i kako ocjenjuju vlastitu pravnu pismenost. Od nastavnika se pokušalo doznati što bi po njima bio sadržaj poželjne temeljne pravne pismenosti.

Kao osnovni motiv i cilj podučavanja prava među mladima, ispitanici su naveli potrebu razvijanja svijesti o borbi za vlastita prava, objasniti im koliko je zapravo važno ostvariti svoja prava, osnažiti učenike da traže pomoć te potaknuti ih na prijavu nedjela. Primarni je zadatak podučavanja temeljne pravne pismenosti razvijati svijest kod učenika kako se mogu zauzeti za svoja prava i time pridonijeti pozitivnim promjenama za sebe, ali i za širu zajednicu, povećavajući utjecaj civilnog društva. Nastavnici smatraju da je osnovna pravna pismenost neophodna za identificiranje naših prava i dužnosti. Prema sudionicima, to omogućuje „izražavanje prosvijećenog, participativnog i solidarnog građanstva”. Učenike treba poticati da budu aktivni članovi zajednice i da koriste svoje pravo glasa. Budući da svoja prava mogu ostvariti samo oni koji ih uistinu i znaju, poznavanje zakona i prava svakako je korisno. Ispitanici smatraju kako poznavatelji prava nemaju potrebu za tuđom pomoći kada su posrijedi pravna pitanja.

Nastavnici tvrde kako je učenicima nužno objasniti kako posjeduju prava kao što je npr. pravo na obrazovanje navedeno u Povelji o pravima djeteta, slobodu savjesti i izražavanja (kao i ulogu sekularizma u Francuskoj¹⁰), ali i obveze kao što su poštivanje nastavnika, školskog rasporeda, škole kao institucije i usvajanje ispravnog jezika tj. razumijevanje i korištenje odgovarajućih pojmova. Navedeni dvostruki aspekt prava i dužnosti vrlo je zanimljiv i oplemenjujući jer omogućuje učenicima da razumiju „koncept davanja i uzimanja koji će osigurati pošten i uravnotežen suživot”. Nastavnici su također istaknuli ulogu zakona kao „temeljne tehnike organiziranja društva bez koje ne bi bilo moguće živjeti, osiguravajući na taj način miran suživot”. Istodobno, prepoznaju zakon „kao moć u rukama pojedinca, pojedinca koji djeluje unutar zajednice i legitimno vrši ovlasti priznate pravilima”. Prema njihovim zaključcima, tumačenje prava i obveza kao različitih strana iste medalje važno je za održavanje školskog reda i jačanje autoriteta profesora.

Isto vrijedi i za odnose u obitelji – učenici bi, prema mišljenju nastavnika, trebali biti upoznati s osnovama obiteljskog prava.

¹⁰ Ustavno načelo sekularizma u Francuskoj, koje proizlazi iz članka 1. Francuskog Ustava, obično se tumači kao obeshrabrivanje vjerskog uplitanja u vladine poslove, posebice vjerskog utjecaja u određivanju državne politike. Također zabranjuje uplitanje vlade u vjerska pitanja, te posebno zabranjuje utjecaj vlade na određivanje vjere. Laïcité u Francuskoj ne isključuje pravo na slobodno ispovijedanje vjere. Za više detalja vidjeti npr. https://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2017/02/libertes_et_interdits_eng.pdf

Nadalje, smatraju važnim poučiti učenika i osvijestiti ih o njihovim osobnim pravima - učeničkim pravima i pravima potrošača, te još važnije naučiti ih kako ostvariti ta prava, primjerice pravo na stipendiju. To posebno dolazi do izražaja u onim situacijama kada imaju status slabije stranke ili ranjive skupine, primjerice kod podizanja kredita, gdje je važno razumjeti cijeli postupak i njegove posljedice. Učenici bi također trebali učiti o zakonskom okviru koji regulira posjedovanje i konzumiranje ilegalnih proizvoda, recimo droga.

Važan skup pravila koje su nastavnici naveli je internetski bonton (netiquette). Smatraju kako bi učenici trebali biti upoznati sa skupom pravila i smjernica za ponašanje korisnika u online/virtualnim aktivnostima. U sklopu pravila ponašanja na internetu, ali i izvan njega, nastavnici ističu potrebu svladavanja osnova autorskih prava i prava intelektualnog vlasništva.

Između ostalog, nastavnici napominju kako učenike treba podučavati općenito o sustavu, odnosno načinu na koji on funkcionira.

Kako bi zaštitili svoja prava, nastavnici smatraju važnim poučiti učenike kako postoje različite pravne procedure i sudski postupci, ističući i neke praktične probleme s kojima se mogu susresti prilikom ostvarivanja svojih prava tijekom tih postupaka, primjerice koliko dugo ti postupci traju, rokovi zastare, važnost uvjeta i tako dalje. Te se stvari mogu usvajati kroz simulacije suđenja, odnosno igre uloga kako bi se sudski slučajevi oživjeli.

Određeni su nastavnici naglasili važnost podučavanja učenika o pravima stranih državljana.

Ključnim su također istaknuli da studenti nauče kako pravilno procijeniti pružatelja pravne pomoći u konkretnoj situaciji, ističući ulogu udruga za zaštitu potrošača koje svoje usluge pružaju pro bono, za razliku od odvjetnika čije su usluge vrlo skupe. No, kako udruge za zaštitu potrošača ne mogu uvijek pružiti pravnu zaštitu, vrlo je važno znati kome se obratiti u slučaju kršenja zakona. Dodatno, istaknuta je potreba za unapređenjem vještina posredovanja. Učenike treba poticati na traženje kompromisa, stvoriti im naviku dogovora jer to također omogućuje njihov rast. Te su vještine medijacije iznimno važne jer mogu znatno smanjiti potrebu za stručnom pomoći odvjetnika.

Među vještinama koje ispitanici smatraju izrazito važnima jesu razumijevanje pročitano, kritičko ramišljanje, analiza i tumačenje pravnih tekstova te informatička pismenost. Istovremeno, neophodno je naučiti ih kako pronaći vjerodostojne izvore informacija o svojim pravima i dužnostima. Nastavnici smatraju kako bi učenici tijekom školovanja trebali razviti ozbiljnost, pažljivost, primjerice prilikom potpisivanja ugovora i dokumenata, ustrajnost, te možda čak i prkos u slučajevima kada se moraju zauzeti za svoja prava.

Ispitanici čitanje i razumijevanje ugovora svrstavaju pod veoma važnu i temeljnu vještinu pravne pismenosti. Učitelji smatraju da će pravna pismenost učenicima biti neophodna i korisna čim izađu na tržište rada i prilikom prijave za svoje prvo zaposlenje.

Iz neverbalne komunikacije zabilježene tijekom rasprave, vidljivo je da je, kao i u prvom dijelu rasprave, među sudionicima vladala visoka razina slaganja budući da je najčešći oblik neverbalne komunikacije bilo kimanje glavom.

Što se tiče stjecanja znanja o pravu, mnogi su nastavnici izjavili da stručnost obuhvaća ovladavanje pravnim vokabularom kao i ovladavanje pravnim pojmovima. Dodaju kako to uključuje pismenost i sposobnost analize i tumačenja pravnih tekstova, uz posjedovanje

određenih sposobnosti tumačenja zakona ili odredaba i njihove primjene na specifične okolnosti i slučajeve. Posjedovanje takvog znanja o pravnoj pismenosti omogućuje osobi organiziranje izleta i sastanaka sa stručnjacima iz područja prava. Osobe koje poznaju pravo, posjeduju sposobnost izražavanja, bilo pismeno ili usmeno.

Savladavanje prava (nastavnici)							
Portugal		Francuska		Italija		Hrvatska	
	Br.		Br.		Br.		Br.
Uključuje pismenost i sposobnost analize i tumačenja. Odnosno, imati određenu sposobnost tumačenja zakona ili odredaba i njihove primjene na specifične okolnosti i slučajeve.	4	Ovladavanje pravnim rječnikom	4	Pojednostavljivanje formalnog jezika	4	Čitanje i razumijevanje ugovora	3
Uključuje mogućnost tumačenja zakona bez pomoći od strane trećih	2	Pedagogija	3	Više sati za podučavanje prava	4	Opći postupci	3
Ostvarivanje prosvijećenog, participativnog i solidarnog građanstva	2	Ovladavanje pravnim pojmovima	2	Poboljšanje kritičkog razmišljanja	1	Poticanje na traženje pomoći	1
Uključuje prepoznavanje naših prava i dužnosti	1	Organiziranje napisane misli za demonstraciju, isti obrazac za usmenu.	2			Institucionalni okvir	1
Činjenica da se može naučiti kako izvući više koristi iz prava koja nam pripadaju	1	Postupci sinteze	2			Organiziranje za zaštitu prava	1
		Popularizacija pravnog rječnika	2			Sudjelovanje građana	1

		Organizacija izleta i sastanaka sa stručnjacima iz područja prava	1			Poznavanje zakonske procedure	1
						Poticanje učenika da se bore za svoja prava	1
						Razvoj svijesti da se bore za svoja prava	1
						Izvori informacija	1
						Prkos	1
						Ozbiljnost	1
						Informatička pismenost	1
						Kritičko razmišljanje	1
						Ustrajnost	1
						Ispravno selektiranje pružatelja pravne pomoći	1
						Podizanje kredita	1
						Poznavanje sudskog postupka	1
						Natječajni postupci	1
						Osnove pravnog sustava	1
						Prava potrošača	1
						Studentska prava	1
						Kome se obratiti	1

2.3. Fokus grupe s učenicima

2.3.1. Prepoznavanje i primjena prava

Kako bi dobili odgovor na pitanje kako učenici prepoznaju pravo, učenicima je postavljeno podpitanje kako zapravo razlikuju pravo u odnosu na druga pravila. Na primjer, kako percipiraju zakon u odnosu na pravila koja vrijede u njihovim obiteljima, tj. pravila koja postavljaju njihovi roditelji. Kao glavnu karakteristiku prava učenici su istaknuli njegovu rigidnost u odnosu na obiteljska pravila, koja su pretežno neformalna. Zakone doživljavaju kao pisana pravila koja se teško mijenjaju. Osim toga, učenici primjećuju da zakoni i pravna pravila vrijede za sve, uspostavljeni su radi zaštite kako pojedinca tako i zajednice, npr. nepoštivanjem prometnih pravila možemo ugroziti sebe ali i druge.

Svjesni su da se nepoštivanje pravila može sankcionirati, kao i da što je kršenje teže, to će uslijediti stroža sankcija, primjerice za kaznena djela predviđene su novčane i zatvorske kazne. Kako bi spriječili moguće kršenje zakona, učenici primjećuju da je važno biti informiran o pravilima i slušati osobe koje pružaju informacije i tumače zakone (pravila u školi, prometna pravila i sl.). Oni također razumiju da pravni izvori mogu imati različito podrijetlo, na primjer, mogu doći od Vlade, Senata ili čak škole. Gledajući tko je autor teksta spominje se kao jedan od mogućih načina prepoznavanja pravnog izvora. Međutim, oni u isto vrijeme naglašavaju da postoji zabuna u razumijevanju razlike između pravila i smjernica.

Određeni su učenici bili u dodiru sa zakonom u svojim privatnim stvarima (nasljeđivanje, centar za socijalnu skrb, rješavanje imovinskih problema), ali i u školi (krađe, školski red i sl.). Pritom tvrde kako se „dijalogom i kvalitetnim razgovorom mogu riješiti sukobi”.

Velik broj učenika slušao je o nekim aspektima prava kroz različite predmete u školi: povijest, pravo okoliša, etika, građanski odgoj, pravo i ekonomija. Pojedini su učenici također sudjelovali na tečajevima gdje su stekli dodatna pravna znanja.

Učenici se susreću s pravom kroz različite vrste medija. Gledaju filmove i prate serije s pravnom tematikom. Značajan broj učenika stekao je znanje o pravu iz raznih spisa (knjiga, novina i sl.) u kojima se spominju zakoni i konvencije. Nadalje, mnogi studenti prepoznaju zakon u vijestima. Posljednjih godina, o zakonu, pravima i zabranama često slušaju kroz vijesti i članke vezane uz pandemiju Covid-19.

Prepoznavanje i primjena prava (učenici)

Portugal		Francuska		Italija		Hrvatska	
	Br.		Br.	Evidentirani načini prepoznavanja prava	Br.	Evidentirani načini prepoznavanja prava	Br.
Posjedovanje informacija o tome	10	Prema intenzitetu djela, zakon postoji za teška djela	8	Preko videozapisa i televizije	9	Zakoni nisu fleksibilni	3
Prepoznavanje prava u medijima	10	Prema posljedicama: ukoliko se ne poštuju pravila, slijede kazne	8	U školi (učenjem prava ili ekonomije)	9	Zakon postoji kako bi nas zaštitio	2
Učenje sadržaja povezanog s pravom u školama	10	U školi, na etici i građanskoj nastavi, povijesti i pravu okoliša	6	Sudjelovanje na tečaju navedene tematike	6	Zakoni se primjenjuju jednako na svih	2
Dijalog i kvalitetan razgovor mogu riješiti sukobe	9	Ovisno o podrijetlu tekstova, dolaze li od Vlade ili Senata	5	Postojanje propisa kojih se treba pridržavati (npr. školska pravila)	3	Kršenje zakona ima ozbiljne posljedice	2
Posjedovanje informacija i obveza poštivanja pravila	6	Na vijestima, u najavama o Covidu	4	Pravila autoškole (ukoliko su zainteresirani)	2	Pisana pravila se teško izmjenjuju	1
Zabuna između pravila i smjernica	6	Slušajući osobu koja govori da je nešto zakon	4			Zakoni su napisani	1
		Spisi koji spominju zakone (zbornici, konvencije....)	3				
		Učenje zakona u školama	3				
		Učenje putem televizijskih vijesti	3				
		Pronalaženjem autora određenog teksta	2				

2.3.2. Koristi od učenja prava

U okviru narednog tematskog područja, sudionici su raspravljali o svojim stavovima glede prednosti učenja prava. Pitanja upućena učenicima bila su sljedeća: „(...) Kako bi vas poznavanje zakona osnažilo? Što mogu postići oni koji znaju više o zakonu u odnosu na one koji ga ne poznaju?“, „Možete li opisati situaciju iz svog života koja bi se drugačije odvila da ste znali više o zakonu?“ i „Što bi za tebe bilo najvažnije naučiti o pravu?“

Prema nekim učenicima, stjecanje pravnog znanja vrlo je korisno jer se na taj način „osjećaju spremnije za suočavanje s problemima koje im može donijeti svakodnevni život“. Većina učenika naglasila je da im učenje prava pruža „sposobnost da se bolje zaštite“ ili im „pomaže da brane druge“. Tek kada čovjek poznaje zakon, može razviti svijest što je prihvatljivo, a što nije. Jedino poznavanje zakona omogućuje osobama da „zamisle kakva će biti njihova budućnost ukoliko budu aktivni i izgrade ju na zakonit način.“

Nadalje, učenici su kao temeljnu vještinu pravne pismenosti naveli poznavanje osobnih prava. Navedeno znanje uključuje vještine kao što su „kako se koristiti zakonom u određenim situacijama“, bolje razumijevanje svojih prava (na primjer dječja prava, prava studenata, prava kao što su upis na fakultet, prava pacijenata, radna prava, prava koja imaju kao potrošači, ali i prava kao žrtve nasilja), mogućnost boljeg ostvarenja svojih prava (primjerice tražiti naknadu štete), poznavati svoje osobne slobode i sl. Jedan od ispitanika istaknuo je važnost prava na jednaku plaću za rad jednake vrijednosti između muškaraca i žena.

Vажnost se također pridaje i stjecanju osnovnih znanja iz obiteljskog i građanskog prava, jer temeljna znanja iz ovih područja mogu olakšati rješavanje situacija koje se javljaju u životu. Općenito govoreći, učenici smatraju da bi im osnovna pravna pismenost pomogla u rješavanju eventualnih problema bez pomoći odvjetnika. Istima je zanimljivo stjecanje znanja o kaznenom pravu.

Savladavanjem prava učenici mogu steći opširno znanje o ustavu, što su za svoj ustav posebno istaknule i istaknuli talijanske ispitanice i ispitanici.

Po mišljenju učenika, pravna pismenost im pomaže na način da nauče gdje tražiti informacije. To također znači svladavanje formalnog, pravnog jezika i stjecanje vještina kvalitetnijeg izražavanja.

Tijekom fokusnih skupina, učenici su istaknuli razne prednosti poznavanja zakona kao što su sigurnost, mogućnost izbjegavanja policije, „izbjegavanje plaćanja kazni ili odlaska u zatvor“, „izbjegavanje anarhije, mir“, „bolje razumijevanje svojih prava“ i „postajanje boljim građaninom“. Kao jednu od prednosti učenja i primjene prava učenici su naveli „izbjegavanje anarhije“ i „mir“.

Mišljenja su da je lakše kreirati stajalište o temi o kojoj se raspravlja ukoliko se poznaje zakon. No, moderatori dviju fokusnih skupina naglasili su kako je bilo vrlo teško „prisiliti učenike na izražavanje i detaljan razgovor“. Spomenuta primjedba ukazuje na to da je potrebno razvijati govorne vještine učenika.

Koristi od učenja prava (učenici)

Portugal		Francuska		Italija		Hrvatska	
	Br.		Br.		Br.		Br.
Ispuniti/primijeniti bolje	7	Pomoći nekome u obrani	6	Znati kako se bolje zaštititi	9	Poznavanje osobnih prava	5
Osjećati se sigurno u vlastito ponašanje	1	Braniti se	5	Izbjegavanje policije	5	Vještina korištenja zakona u konkretnim situacijama	4
Postati boljim građaninom	1	Sigurnost	4	Djelovanje na bolji način, odnosno s više građanskog osjećaja	2	Kazneno pravo	4
Poznavati vlastita prava bolje	1	Poznavati vlastite slobode	3	Temeljito poznavanje talijanskog Ustava	1	Poznavanje radnih prava	3
		Izbjegavanje plaćanja kazni ili odlaska u zatvor	3	Korištenje formalnog jezika i bolje izražavanje	1	Poznavanje studentskih prava	2
		Potraživati naknadu štete	2			Poznavanje prava vezanih uz upis na sveučilište	1
		Izbjegavanje anarhije	1			Poznavanje prava koja imamo u statusu žrtve nasilja	1
		Mir	1			Znati gdje potražiti informacije	1
		Prednosti u svakodnevnom životu	1			Znati što je prihvatljivo, a što nije	1
						Obiteljsko pravo	1
						Građansko pravo	1

2.3.3. Učenje i savladavanje prava

Slično kao i kod nastavnica i nastavnika, učenice i učenici smatraju kako je prikladno podučavati pravo pomoću konkretnih primjera. Nadalje, za ovladavanje pravom i učenje o njemu smatrali su važnim naglasiti učenje iz primjera i iskustava drugih, svojih kolegica i kolega, članova obitelji, ali i javnih osoba. Mnogi su predložili praćenje snimki svjedočanstava ili nazočenje sudskom postupku. Istaknuto je i kako se o pravu može učiti raspravom o problemima iz svakodnevnog života.

Učenice i učenici smatraju da bi pravo trebalo podučavati interaktivno, pri čemu se kao primjere navodilo da učenje treba organizirati kroz igru, simulacije i dramatizacije, igre uloga u simuliranim suđenjima ili „sudjelovanjem u stvaranju sadržaja koje mogu dijeliti među sobom“. Na različite je načine bila istaknuta upravo aktivna uloga učenica i učenika.

Što se tiče najboljeg načina približavanja pravne pismenosti mladima, mnoge su učenice i učenici spomenuli pronalaženje zanimljivih internetskih izvora. Predložili su stvaranje platforme koja bi bila pristupačna korisnicima i pojasnila bi osnovne termine i koncepte svima koji nisu pravnici. Neki su predložili i otvaranje Instagram profila na kojem bi se svakodnevno objavljivala objašnjenja nekog drugog prava.

Neke učenice i neki učenici vjeruju kako je nezavisno istraživanje najbolji način savladavanja prava. Takvo istraživanje može se zaključiti prezentacijom ili čak radom na određenu temu.

Još je jedan zanimljiv način ostvarivanja kontakta s pravom i učenja o njemu upoznavanje s profesionalcima (sucima, odvjetnicima, javnim bilježnicima...) te tako moći od njih neposredno saznati kako se pravo primjenjuje. Ideja je bila ponuditi stažiranja ili mogućnost praćenja rada lokalnih odvjetnika i sudaca. Takvi bi aranžmani, koji čak mogu uključivati volontiranje, mogli učenicima pomoći da se pripreme za rasprave na satu. Ispitanice i ispitanici također su smatrale i smatrali da bi zanimljiva predavanja mogla ohrabriti i uključiti učenike da se uključe u učenje o pravu i u sudjelovanje u debatnim klubovima.

Nadalje, učenice i učenici su smatrale i smatrali da se o pravu može učiti tako da se sudjeluje u javnim događajima i različitim projektima. Neki su predložili i posjet parlamentu svoje države.

Nekoliko je učenica i učenika utvrdilo da bi trebalo uvesti izborni predmet o pravnoj pismenosti, na kojem bi učenici mogli ostvariti uvid u primjenjive zakone i u kojem bi mogli razviti konkretne, životno primjenjive osnovne vještine i kompetencije pravne pismenosti. Drugi su predložili da se u školi pokrene pravni klub.

Neovisno o tome podučava li se pravo u sklopu tekućih kolegija, u nekom novom predmetu ili pak informalno ili neformalno putem internetskih platformi, učenice i učenici kao zanimljive materijale za postizanje pravne pismenosti ističu niz izvora: od YouTube videa do zanimljivih članaka, knjiga, serija i filmova. Za mlađu su djecu učenice i učenici predložili i slikovnice.

Učenje i savladavanje prava (učenici)

Portugal		Francuska		Italija		Hrvatska	
Načini savladavanja prava	Br.	Načini savladavanja prava	Br.	Načini savladavanja prava	Br.	Načini savladavanja prava	Br.
Poznavati pravo	10	Učenje igrama, simulacijama, dramatizacijama	9	Pravi/životni primjeri	9	Zanimljivi internetski izvori	8
Provesti istraživanje posredstvom interneta	10	Ići na suđenje	7	Videa	5	Iskustva drugih	4
Od desetog razreda nadalje	4	Organizirati simulirano suđenje u kojem učenici_e igraju uloge odvjetnika, svjedoka i sudaca	7	Igranje uloga	3	Javni događaji	2
Poznavati druga mišljenja	4	Nazočiti kaznenom postupku	5	Sudjelovati u stvaranju sadržaja koji se dijeli među kolegama	2	Zanimljivi materijali	2
Pružanje vlastitog mišljenja	4	Posjet parlamentu	5			Sudjelovanje	2
Bilo koja dob	3	Upoznati profesionalce ili osobna iskustva i dojmove pojedinaca	5			Praktični primjeri	2
Puno zakona	2	Angažirano učenje	4			Slikovnice	1
		Upoznavanje profesionalaca	4			Nezavisno istraživanje	1
		Gledanje ili preslušavanje svjedočenja	3			Izborni predmet u školi	1

		Igranje uloga i dramatizacija	3				
		Započeti pravni klub u školi ili se pridružiti već postojećem takvom klubu	3				
		Učenje pomoću pitanja višestrukog izbora	1				

2.4. Zaključak

Nesumnjivo je da su odgovori u obje kategorije fokus grupa pokazali kako je podizanje razine pravne pismenosti i nužno i poželjno. Budući da će istraživački rezultati dobiveni fokus grupama biti osnova smjernica za razvoj kompetencijskog okvira, kao i vodilja za metode podučavanja pravne pismenosti u osnovnim i srednjim školama, neophodno je izvesti zaključke iz svega što je do sada prikazano.

Iako je spektar odgovora učitelja i učiteljica ne učenica i učenika vrlo raznolik, moguće je izvesti vrlo jasne zaključke o vještinama i kompetencijama koje bi učenici trebali savladati kao i u pogledu metoda za podučavanje prava.

Što se tiče sadržaja, kurikulum treba utemeljiti na onim područjima prava koja su mladima zanimljiva, to jest onim segmentima pravnog sustava s kojima su u doticaju u svakodnevnom životu, uključujući prava djeteta, učenička prava, potrošačka prava, prava pacijenata, prava u radnom odnosu, ali i prava koja imaju žrtve nasilje. Naglasak treba staviti na način i priliku u kojima se ta prava može koristiti i koga treba kontaktirati kada treba zaštititi prava koja se krši. Presudno je podcrtati da, uz prava, svi imaju i dužnosti, te da upravo poštivanjem i naših i tuđih prava, ali i ispunjavanjem naših pojedinačnih dužnosti, doprinosimo stvaranju društva „mirnog suživota“.

Mlade bi ljude trebalo uvesti u osnove pravnog sustava države u kojoj žive te bi ih trebalo poticati da budu aktivni sudionici u civilnom društvu te da tako svojim angažmanom doprinesu široj zajednici.

Kritičko mišljenje i sposobnost utvrđivanja pouzdanih izvora informacija vještine su koje treba razvijati paralelno s podučavanjem pravne pismenosti.

Sudionice i sudionici potpuno se slažu da bi u podučavanju prava trebalo koristiti inovativne, interaktivne i zanimljive metode podučavanja. Gotovo su svi naglasili poželjnim učenje utemeljeno na primjerima koje se izvodi iz životnih situacija s kojima su učenice i učenici svakodnevno suočene i suočeni. Od nastavnika se očekuje da prilagode i razviju različite metode koje uključuju i motiviraju učenice i učenike, kao što su simulirana suđenja, igranje uloga i rasprave. U nastavu bi trebalo uključiti i stručnjake iz prakse kako bi i učenicima i nastavnicima pomogli shvatiti kako pravo treba primjenjivati.

Materijali za podučavanje morali bi biti visoko kvalitetni, zanimljivi i raznoliki. Njihov bi dio sasvim sigurno trebalo osmisliti i stvoriti digitalnim tehnologijama: video isječke, interaktivne online/virtualne sadržaje kao i korisniku dostupne platforme s informativnim sadržajem, blogovima i podcastovima.

3. Rezultati upitnika o pravnoj pismenosti

3.1. Uvod

Kao što je navedeno u uvodu ovog izvješća, osnovu za kompetencijski okvir pravne pismenosti činilo je istraživanje miješanih metoda. Uz fokusne skupine, projektni partneri su upotrijebili upitnik kojega je pripremio projektni tim pri Sveučilištu u Rijeci. Upitnik je bio namijenjen pravnim profesionalcima. Imajući u vidu da su pravno pismeni u okviru svojih pravnih nadležnosti, zamisao je bila istražiti što bi od vlastitog pravnog sustava smatrali korisnim dijelovima budućeg kompetencijskog okvira pravne pismenosti. U ovom ćemo poglavlju pružiti pregled upitnika i kohorte koja je na njega pružila odgovore (3.2.) te pružiti obrise strukture sadržaja kompetencijskog okvira pravne pismenosti za četrnaestogodišnjake i osamnaestogodišnjake (3.3.). Napokon, izvest ćemo neke opće primjedbe vezane za buduću kompetencijski okvir osnovne pravne pismenosti (3.4.).

3.2. Opis upitnika i njegove primjene

Upitnik koji je primijenjen u kvantitativnom dijelu projektnog istraživanja sadrži 69 pitanja, od kojih je 61 pitanje višestrukog izbora, dok je osam otvorenog tipa. Pitanja su bila podijeljena u sedam područja: Osnove pravnog poretka i državne organizacije; Osnovna prava i obveze vezane za život u državi; Odnosi u obitelji; Osnove građanskog prava; Poduzetništvo i rad, Virtualna stvarnost, Privatni život i zabava. Svako se od spomenutih područja sastojalo gotovo isključivo od pitanja višestrukih izbora koja su od ispitanica i ispitanika tražila da odrede smatraju li određenu temu važnu za pravnu pismenost četrnaestogodišnjaka, osamnaestogodišnjaka, ili je pak uopće ne smatraju bitnom. Na kraju svakog pravnog područja bilo je jedno od sedam otvorenih pitanja, koje je pravnim praktičarima omogućavalo da dodaju nešto bitno što je istraživački tim možda propustio kada je pripremao neko od pojedinačnih područja na koja je upitnik podijeljen. Konačno, osmo otvoreno pitanje bilo je na samom kraju upitnika te je u osnovi služilo kao poziv na bilo kakve preostale komentare relevantne za pravnu pismenost.

Upitnik se uputio pravnim praktičarima u Hrvatskoj, Francuskoj, Italiji i Portugalu od travnja do lipnja 2022. godine. Kriterij za izbor ispitanika bio je da se radi o pravnim praktičarima koji su imali nekog iskustva u radu s djecom i mladima. Stoga je upitnik upućivan odvjetnicima, sucima i drugim javnim službenicima koji ispunjavaju taj kriterij. Projektom je predviđeno uključivanje barem osamdeset ispitanica i ispitanika u svim državama zajedno. Projektni partneri su premašili zadani minimalni broj odgovora, prikupljajući sveukupno 104 odgovora. U nastavku ćemo prvo istaknuti pravna područja i pitanja od posebne važnosti za pravnu pismenost u jurisdikcijama koje sudjeluju u Projektu te ćemo iz toga izvesti neke preliminarne zaključke.

3.3. Struktura tema relevantnih za osnovnu pravnu pismenost

Rezultati upitnika pokazali su razliku u naglasku između pravnih područja i tema bitnih za četrnaestogodišnjake (3.3.1.) i osamnaestogodišnjake (3.3.2.). Nakon što ih istražimo, istaknut ćemo one teme koje se nije smatralo važnima za osnovnu pravnu pismenost (3.3.3.).

3.3.1. Struktura osnovne pravne pismenosti za četrnaestogodišnjake i četrnaestogodišnjakinje

Prvo ćemo istražiti područja koja su pravni praktičari smatrali važnima za ovu dobnu skupinu. Popisat ćemo rezultate nacionalnih izvješća i naglasiti ona područja koja su ispitanice i ispitanici smatrali posebno važnima za četrnaestogodišnjake. Uzimajući hrvatski slučaj za početak, možemo zapaziti kako su praktičari držali sljedeća područja važnima: Obiteljski odnosi, Virtualna stvarnost, Privatni život i zabava. U Italiji su najvažnija područja uključivala Obiteljske odnose, Virtualnu stvarnost te Privatni život i zabavu. Neke su naglašene teme vezane za Osnove pravnog poretka i državne organizacije kao i za Osnovna prava i obveze vezane za život u državi. U Francuskoj se nešto veći naglasak stavilo na Osnovna prava i obveze vezane za život u državi, Obiteljske odnose, Virtualnu stvarnost te Privatni život i zabavu. Poduzetništvo i rad smatralo se važnima i za četrnaestogodišnjake i osamnaestogodišnjake, iako su se pitanja obuhvaćena tim područjem dijelila na ona važnija za mlađe učenike od onih koja se ipak smatralo bitnijima za njihove starije kolegice i kolege. Portugalski su pravni praktičari najvažnijim područjima za četrnaestogodišnjake smatrali Osnovna prava i obveze vezane za život u državi, Obiteljske odnose, Virtualnu stvarnost te Privatni život i zabavu.

3.3.1.1. Obiteljski odnosi

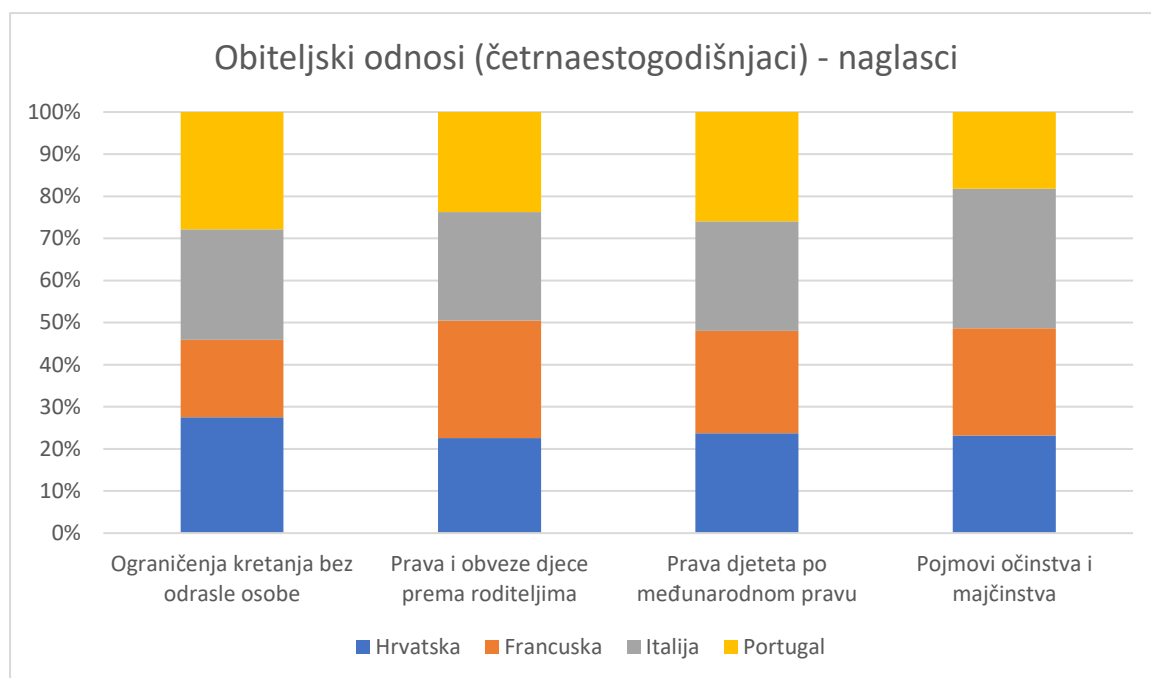
Obiteljski su odnosi jedno od područja koje su pravni praktičari iz Hrvatske, Francuske, Italije i Portugala smatrali izrazito važnima za četrnaestogodišnjake, pri čemu su neke teme bile posebno bitne za tu dobnu kohortu.

U Hrvatskoj su praktičari utvrdili da je pet od šest tema visoko važno za učenike ove dobi: pravo vezano za ograničenje kretanja izvan doma bez pratnje odrasle osobe (84%), prava i obveze roditelja prema njihovim roditeljima (76%) te prava djeteta prema međunarodnom pravu (76%). Manje se važnosti pridavalo roditeljskoj skrbi i posvajanju (53%) te utvrđivanju očinstava i majčinstva (51%). U Portugalu su praktičari naglasak stavili na prava i obveze djeteta prema roditeljima te su nešto manje bitnima smatrali roditeljsku skrb i posvajanje. Nešto važnosti pridano je i pravima djeteta prema međunarodnom pravu i pravila povezana s ograničenjem kretanja maloljetnika bez pratnje odrasle osobe. Puno se manje važnosti pridalo pojmovima očinstva i majčinstva te postupcima njihovog priznavanja.

Talijanskim su praktičarima sve teme u ovoj kategoriji bile relevantne za četrnaestogodišnjake, posebno prava i obveze djeteta prema njihovim roditeljima (87%), prava djeteta prema međunarodnom pravu i pravila povezana s kretanjem maloljetnika bez pratnje odrasle osobe (obje stavke važnima je ocijenilo 80% ispitanica i ispitanika), ali i pojmove očinstva i majčinstva (73%). Pravo na roditeljsku skrb i

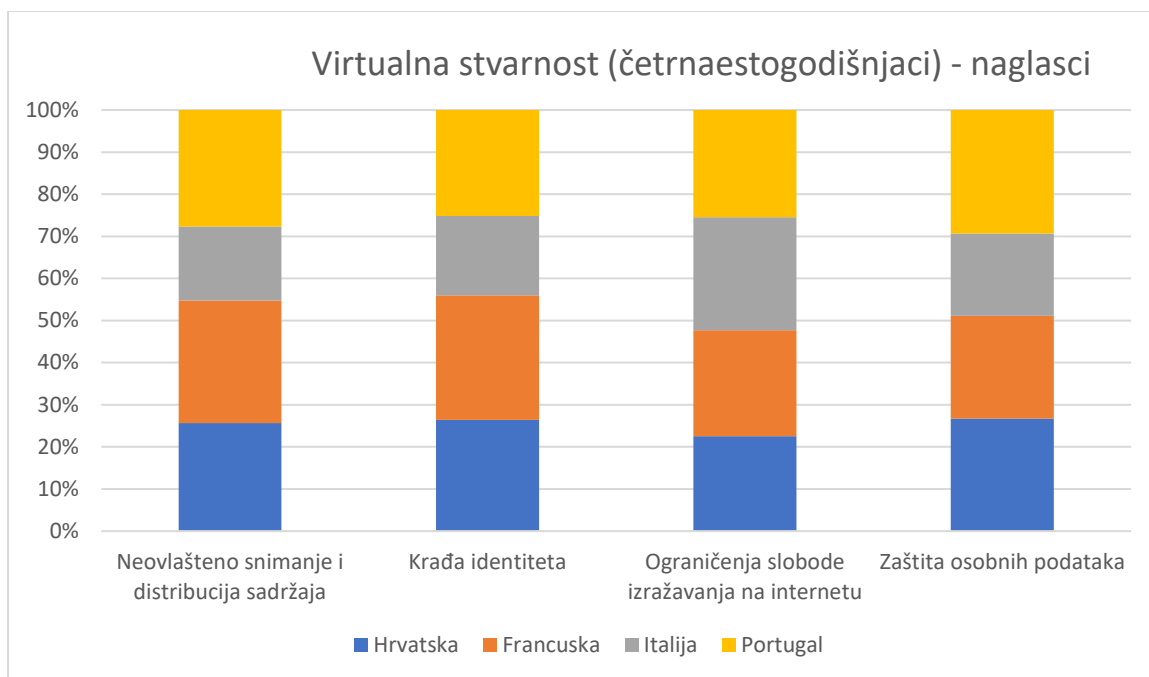
posvojenje te bračna sposobnost bili su najmanje važni, s 67% odnosno 60% ispitanica i ispitanika koji su ocijenili bitnima.

U Francuskoj je većina pravnih praktičara utvrdila kako su dvije teme od presudne važnosti za četrnaestogodišnjake, i to prava i obveze djece prema njihovim roditeljima (94%) i prava djeteta prema međunarodnom pravu. Pojmovi očinstva i majčinstva, granice kretanja maloljetnika bez pratnje odrasle osobe te pravo na roditeljsku skrb i posvajanje manje su važne teme, s potporom 56%, 56% te 50% za njih. Zanimljivo je da su samo francuske ispitanice i ispitanici držali kako je bračna sposobnost bitna za temeljnu pravnu pismenost četrnaestogodišnjaka, i to njih 62%.

3.3.1.2. Virtualna stvarnost

Virtualna stvarnost drugo je područje preklapanju u svojem značaju za četrnaestogodišnjake. Iako ispitanice i ispitanici u svim državama nisu smatrali kriptovalute važnom temom za osnovnu pravnu pismenost uopće, sve se druge teme smatralo izrazito važnima za mlađe učenike. U Hrvatskoj je 88% praktičara smatralo da bi četrnaestogodišnjaci morali učiti o neovlaštenom snimanju i distribuciji audio, video i drugog sadržaja, kao i o problemima zaštite privatnosti vezanima za te prakse. Krađa identiteta i granice slobode izražavanja na internetu bile su bitne za 84% ispitanica i ispitanika, dok je 82% odnosno 63% njih držalo bitnima zaštitu osobnih podataka te raspolaganje političkim pravima na internetu. Talijanski odgovori naznačuju kako su granice slobode izražavanja vezane za klevetu, uvredu, zlostavljanje i slično ponašanje neosporni prioriteti (100%) dok su zabrane krađe identiteta i neovlaštenog snimanja umjetničkih događaja te distribucija takvih snimki manje važne teme (60%). Modaliteti zaštite osobnih podataka i osnove zaštite osobnih podataka ocijenjeni su istim postotkom svoje važnosti za četrnaestogodišnjake (60%). Francuski praktičari smatrali su krađu identiteta i ograničenja slobode izražavanja izuzetno bitnima za ovu dobnu kohortu (94%) baš kao i zabranu neovlaštenog snimanja i distribucije sadržaja (100%). Zaštita osobnih podataka bila je nešto manje važna (75%) baš kao i raspolaganje političkim pravima na internetu (69%). U Portugalu su za četrnaestogodišnjake visoko značajne teme granice slobode izražavanja i zabrana neovlaštenog snimanja i distribucije sadržaja, kao i zaštita osobnih podataka. Nešto je manje važna primjena političkih prava te zabrana krađe identiteta.

3.3.1.3. Privatni život i zabava

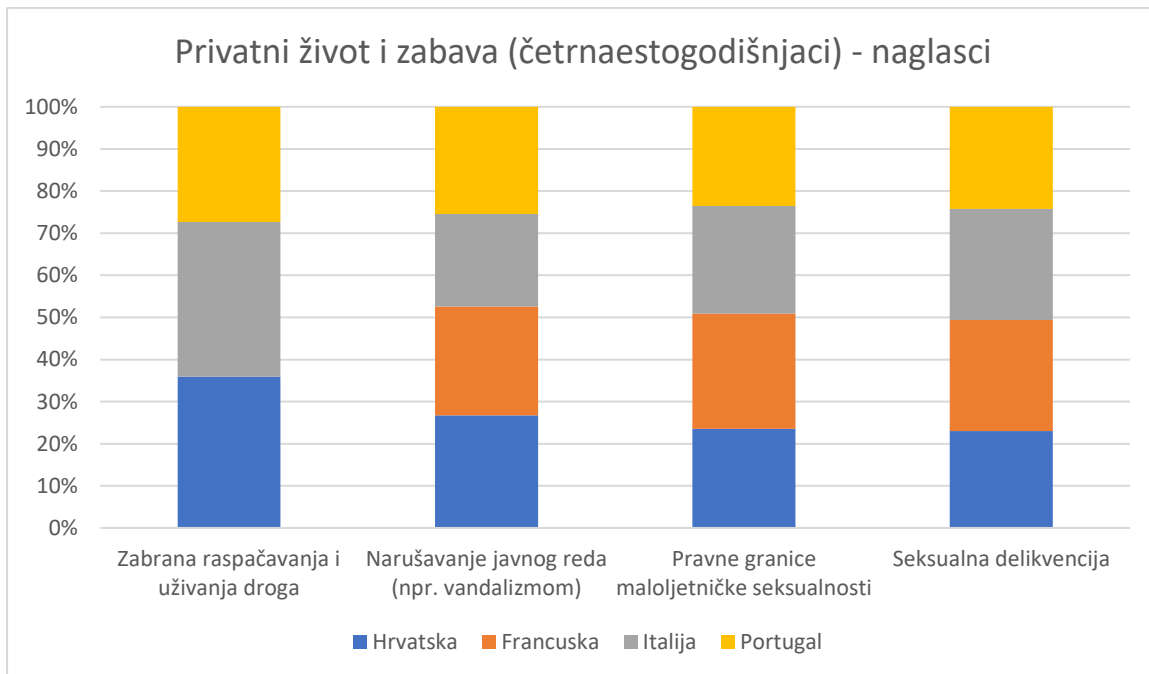
Kao i prethodno područje, Privatni život i zabava sadrži niz tema koje se smatralo bitnima uglavnom za četrnaestogodišnjake. Hrvatski su ispitanici smatrali najvažnijim temama zabranu uživanja i raspačavanja droga (92%) te prekršaje protiv javnog reda i mira, kao što je vandalizam (84%). Tri je teme 80% hrvatskih praktičara smatrao bitnima: pravne granice maloljetničke seksualnosti, osnovna pravna pravila primjenjiva na promet te pravni okvir kladenja. Sveukupno 76% ispitanih držao je da su relevantne i seksualne delikvencija kao i problemi intelektualnog vlasništva povezani s neovlaštenim snimanjem javnih umjetničkih izvedbi. Vežanost kaznene odgovornosti i dobi i kaznenopravni režim kršenja privatnosti bili su važni za 67% hrvatskih pravnih praktičara, dok je njih 63% važnim cijnilo prava sudionika u putničkom prijevozu.

Za francuske pravne profesionalce, droge i kladenje nisu bile teme bitne za osnovnu pravnu pismenost. Nasuprot tome, vandalizam i slična kršenja javnog reda 81% ispitanih smatralo je važnim za četrnaestogodišnjake. Tri teme od najviše važnosti za francuske praktičare bile su gradacija kaznene odgovornosti u odnosu na dob, pravne granice seksualnosti maloljetnika te kaznenopravne dimenzije kršenja privatnosti. Sve je tri teme važnima smatralo 93% ispitanih. Osnovna pravna pravila primjenjiva na promet bila su bitna za 62% praktičara. Tri su teme bile bitne za 50% onih koji su ispunili upitnik: neovlašteno snimanje javnih umjetničkih izvedbi, prava sudionika u putničkom prijevozu te pravni režim primjenjiv na stjecanje vozačke dozvole.

Talijanske ispitanice i ispitanici smatrali su praktički sve teme ove kategorije značajnima za četrnaestogodišnjake, ali posebno zabranu uživanja i raspačavanja droga (94%), granice seksualnosti maloljetnika te različite oblike seksualne delikvencije (87%). Osnovna pravila koja se odnose na promet, zabrana javnih nereda te ograničenja kladenja bile su nešto manje značajne teme (69%). Kaznenopravne granice kršenja privatnosti te pravne zabrane neovlaštenog snimanja umjetničkih događaja jednako tako dijele stupanj važnosti za 69% praktičara. Prava sudionika u putničkom prijevozu te pravni okvir za stjecanje vozačke dozvole također su ocijenjeni značajnima (62%).

Nešto više od 80% portugalskih ispitanica i ispitanika smatralo je pravne granice maloljetničke seksualnosti te različite oblike seksualne delikvencije od presudne važnosti u ovom području. Zabranu

javnih nereda te neovlaštenog snimanja umjetničkih izvedbi također je važnima ocijenio isti postotak pravnih praktičara. Gradiranje kaznene odgovornosti s obzirom na dob, zabranu korištenja i raspačavanja droga te osnovna pravna pravila povezana s prometom važnima je smatralo nešto više od 70% ispitanica i ispitanika, dok je ograničenja kladenja te prava sudionika u putničkom prijevozu bitnim držalo njih 60%. Kriminalizirana kršenja privatnosti za 50% praktičara predstavlja bitnu temu za četrnaestogodišnjake.

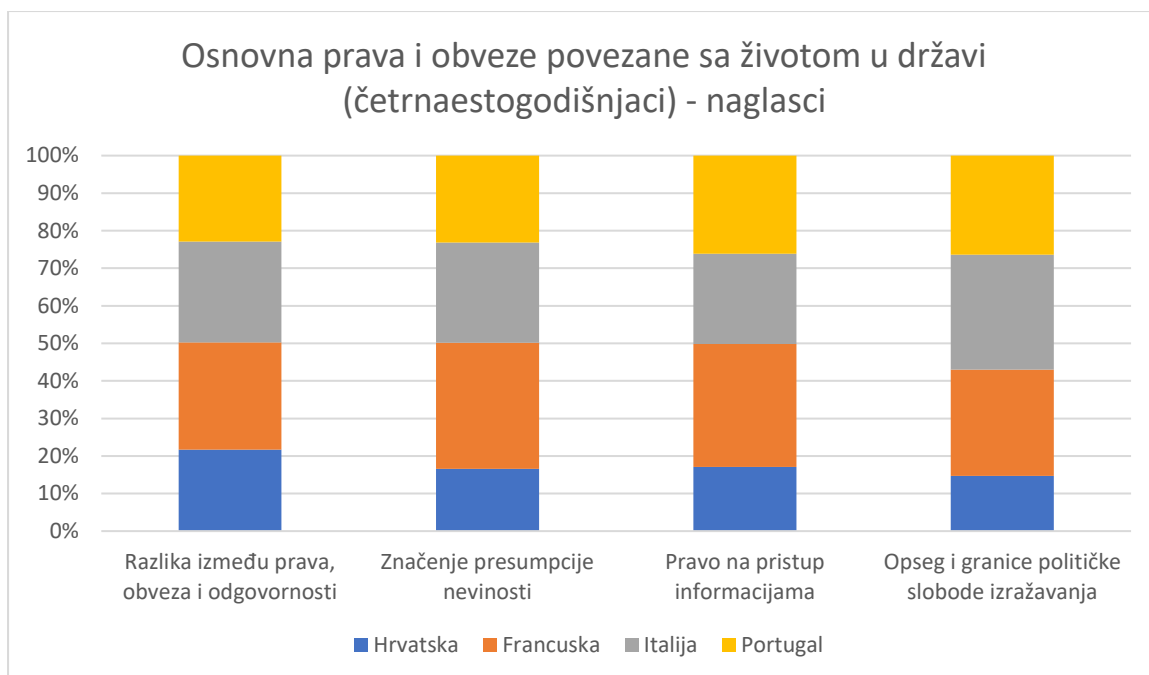
3.3.1.4. Osnovna prava i dužnosti povezane sa životom u državi

Za hrvatske je ispitanice i ispitanike ova kategorija bila poglavito važna za osamnaestogodišnjake. Ipak, dvije su teme bile bitne za četrnaestogodišnjake: razlika između prava, dužnosti i obveza (76%) te preduvjeti za obraćanje pravobraniteljima, što je bilo bitno za 51% ispitanih.

Svi su se francuski praktičari složili sa svojim hrvatskim kolegicama i kolegama u ocjeni važnosti razlike između prava, dužnosti i obveza. Ipak, uz to su sljedeće teme ocijenili jako bitnima za pravnu pismenost četrnaestogodišnjaka: pojam i granice prava na pristup informacijama (94%), značaj presumpcije nevinosti (87%), opseg i ograničenja političke slobode govora (75%), opseg sloboda javnog okupljanja i mirnog prosvjeda te udruživanja (62%) i putovi pravne zaštite pred sudstvom i javnom upravom (50%).

U Portugalu je više od 80% ispitanih smatralo najvažnijom razliku između prava, dužnosti i obveza. Ovu temu prati pojam i granice prava na pristup informacijama (75%), opseg i granice političke slobode izražavanja (70%), značaj presumpcije nevinosti (60%) te opseg sloboda javnog okupljanja i mirnog prosvjeda te udruživanja (55%).

U Italiji je opet najvažnijom bila razlika između prava, dužnosti i obveza, i to za 94% ispitanih. 81% praktičara smatralo je opseg i granice političke slobode izražavanja relevantnima za četrnaestogodišnjake. Pojam i granice prava na pristup informacijama i značenje presumpcije nevinosti smatralo je bitnima 69% ispitanih. Opseg sloboda javnog okupljanja i mirnog prosvjeda te udruživanja bio je bitan za njih 62%.

3.3.1.5. Druge teme od važnosti za osnovnu pravnu pismenost četrnaestogodišnjaka

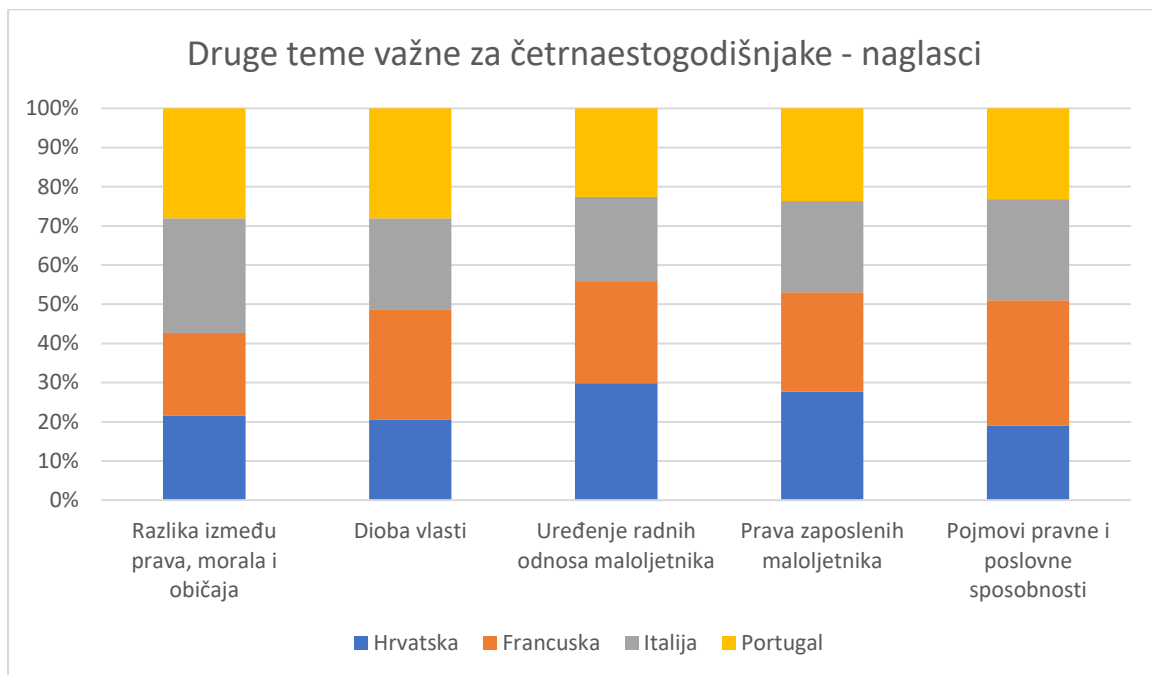
Iako su druga područja naznačena upitnikom bila dominantno određena pitanjima koja su ocijenjena važnijima za osamnaestogodišnjake, u nekima su se od njih pojavile pojedine teme koje u pojedinim jurisdikcijama smatralo važnima za četrnaestogodišnjake. Ovdje ćemo ih ukratko naznačiti.

Hrvatski su praktičari smatrali Osnove pravnog poretka i organizacija države važnijima za osamnaestogodišnjake. Dvije su iznimke od ovog pravila razlika između prava, morala i običaja, koja je za 69% ispitanih bitna za četrnaestogodišnjake, dok je njih 55% takvom ocijenilo diobu vlasti. Te je dvije teme važnima smatralo 68%, odnosno 75% francuskih praktičara. Njih je kao bitne istaknulo i 90%, odnosno 75% portugalskih praktičara. Konačno, s ovom se procjenom složilo i 94% te 62% ispitanih u Italiji. Osim toga, njih 69% važnima je ocijenilo temeljna načela državnog proračuna.

Iako je područje Poduzetništva i rada bilo puno tema važnijih za starije učenike, postoji pravi konsenzus o važnosti dvaju problema: uređenja maloljetničkog rada te prava zaposlenih maloljetnika. Hrvatski praktičari dvije su teme ocijenili visoko značajnima (86%, odnosno 82%). Slično tomu, 75% ispitanih u Francuskoj držalo je dvije teme važnima za četrnaestogodišnjake. Nadalje, 50% praktičara smatralo je *Creative Commons* korisnim konceptom za mlađe učenice i učenike. U Portugalu su uređenje maloljetničkog radnog odnosa te prava zaposlenih maloljetnika bila važna za 65%, odnosno 70% pravnih praktičara. U Italiji je njih 69% utvrdilo važnost prava zaposlenih maloljetnika za četrnaestogodišnjake, što je pratilo pravno uređenje maloljetničkog zaposlenja (62%) i nestandardni oblici rada (za 50% ispitanih).

U Osnovama građanskog prava se ističu dvije teme, pojmovi pravne i poslovne sposobnosti te osnove kupoprodajnog ugovora kojega se sklapa preko interneta. Za hrvatske pravne profesionalce ova je druga tema jedini problem građanskog prava važan za četrnaestogodišnjake, pri čemu ju je relevantnom smatralo 53% ispitanih. Francuski su praktičari temu smatrali nevažnom za mlađe učenika, ali njih 62% složilo bi se da su koncepti pravne i poslovne sposobnosti od važnosti. Portugalski su praktičari obje teme smatrali važnima, iako je samo njih 45% utvrdilo da koncepte pravne i poslovne sposobnosti ima smisla podučavati četrnaestogodišnjacima, dok je njih 50% spremno isto utvrditi za temelje online

kupoprodajnih ugovora. U Italiji je 50% ispitanih držalo koncepte pravne i poslovne sposobnosti relevantnima, dok je 56% njih smatralo da su načela građanskog prava bitna za mlade učenike. Osnove odgovornosti za štetu također je važnima ocijenilo 50% ispitanih.

3.3.2. Struktura osnovne pravne pismenosti za osamnaestogodišnjakinje i osamnaestogodišnjake

Rezultati ovog upitnika pokazuju da su sljedeća područja ocijenjena važnima za pravnu pismenost osamnaestogodišnjaka: Osnove pravnog poretka i organizacije države, Osnovna prava i obveze povezane sa životom u državi, Osnove građanskog prava, Poduzetništvo i rad. Kao i kod mlađe kohorte, naglasit ćemo i neke teme koje su se istaknule kao važnije za osamnaestogodišnjake i osamnaestogodišnjakinje u područjima kojima inače dominiraju problemi ocijenjeni bitnijima za mlađe učenice i učenike.

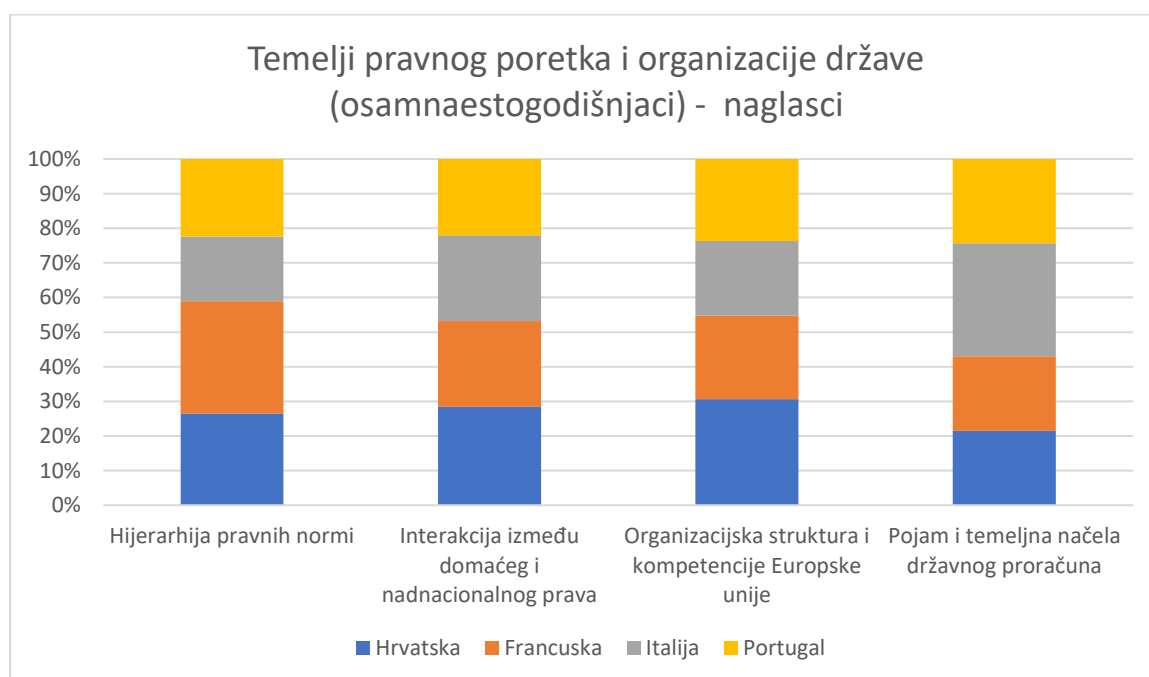
3.3.2.1. Osnove pravnog poretka i organizacije države

U Hrvatskoj su četiri od šest tema utvrđene važnima za osamnaestogodišnjake. Čak je 71% praktičara smatrao važnima sljedeće tri teme: hijerarhiju pravnih normi, interakciju između domaćeg i nadnacionalnog prava te osnove organizacijske strukture i kompetencija Europske unije. Četvrtu je temu, pojam i temeljna načela državnog proračuna, bitnom ocijenilo 62% pravnicu i pravnika.

Talijanske su ispitanice i ispitanici utvrdili kako je interakcija domaćeg i nadnacionalnog prava najvažnija tema ove kategorije (62%). 50% praktičara smatrao je važnima hijerarhiju pravnih normi i osnovu organizacijske strukture i kompetencija Europske unije.

U Francuskoj je hijerarhiju pravnih normi za osamnaestogodišnjake važnom ocijenilo 87% ispitanih, dok je za 62% njih smatralo podjednako važnima interakciju između domaćeg i nadnacionalnog prava te pojam i temeljna načela državnog proračuna. Najmanje je važna od četiri prevladavajuće teme bila organizacijska struktura i kompetencije institucija Europske unije, a bitnom ju je smatralo 56% praktičara.

U Portugalu je 70% pravnicu i pravnika pojam i temeljna načela državnog proračuna smatrao visoko relevantnima, dok je 60% držao hijerarhiju pravnih normi važnom a oko 55% je relevantnom smatrao interakciju domaćeg i nadnacionalnog prava kao i osnove strukture i kompetencija Europske unije.

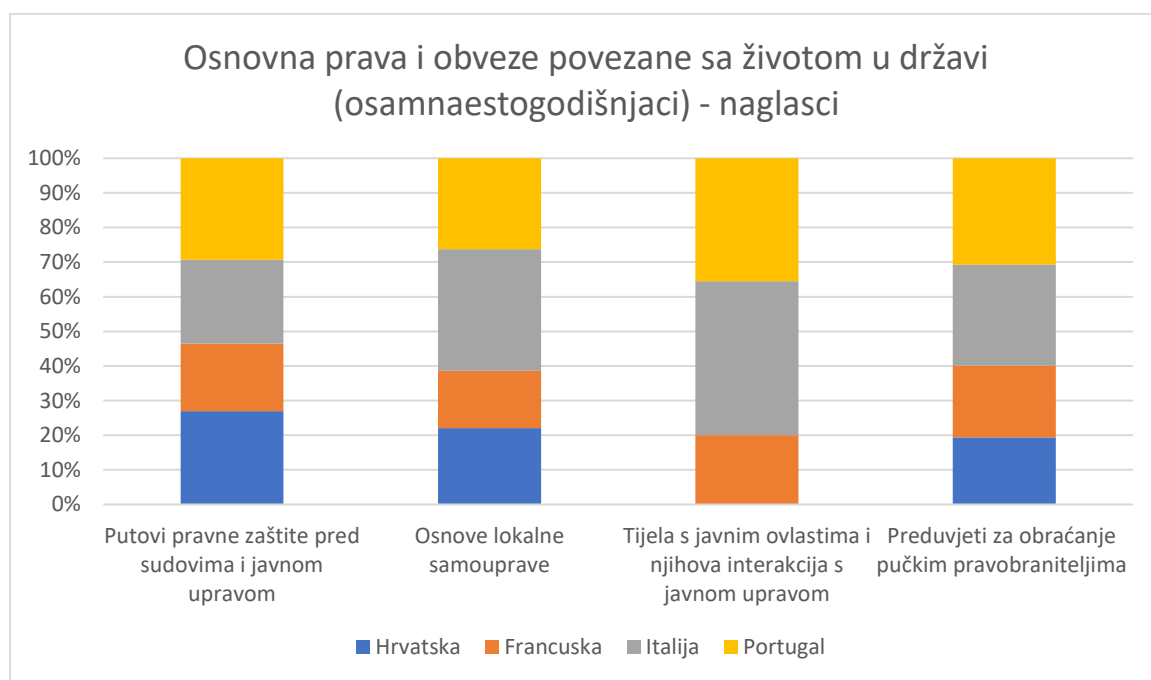
3.3.2.2. Osnovna prava i obveze povezane sa životom u državi

Za pravne praktičare u Hrvatskoj, Italiji i Portugalu ova kategorija sadrži nekoliko tema koje bi trebalo podučavati osamnaestogodišnjacima. Za razliku od njih, ispitanici u Francuskoj uglavnom su smatrali ovu kategoriju nevažnom za starije učenike, jer niti jedna tema nije bila značajna za njih.

U Hrvatskoj su putevi pravne zaštite pred sudovima i upravom smatrani najvažnijom temom budući da ju je 69% ispitanih takvom ocijenilo. Osnove lokalne samouprave bile su relevantne za 59% praktičara, dok je političku slobodu izražavanja i presumpciju nevinosti važnima smatralo nešto manje ispitanih, odnosno 57% i 53% njih.

U Italiji su gotovo svi ispitanici, njih 94%, smatrali temelje lokalne samouprave presudnom komponentom osnovne pravne pismenosti za osamnaestogodišnje učenice i učenike. Njih je 69% utvrdilo da bi starije učenike trebalo podučavati o tijelima s javnim ovlastima te njihovoj interakciji s javnom upravom. Dvije su teme za 62% ispitanih bile bitne, i to putevi pravne zaštite pred sudstvom i tijelima javne uprave, kao i preduvjeti za obraćanje pučkim pravobraniteljima.

U Portugalu su za osamnaestogodišnjake bile bitne četiri teme: putevi pravne zaštite pred sudovima i javnom upravom (75%), temelji lokalne samouprave (70%), preduvjeti za obraćanje pravobraniteljima (65%) i tijela s javnim ovlastima te njihova interakcija s državnom upravom (55%).

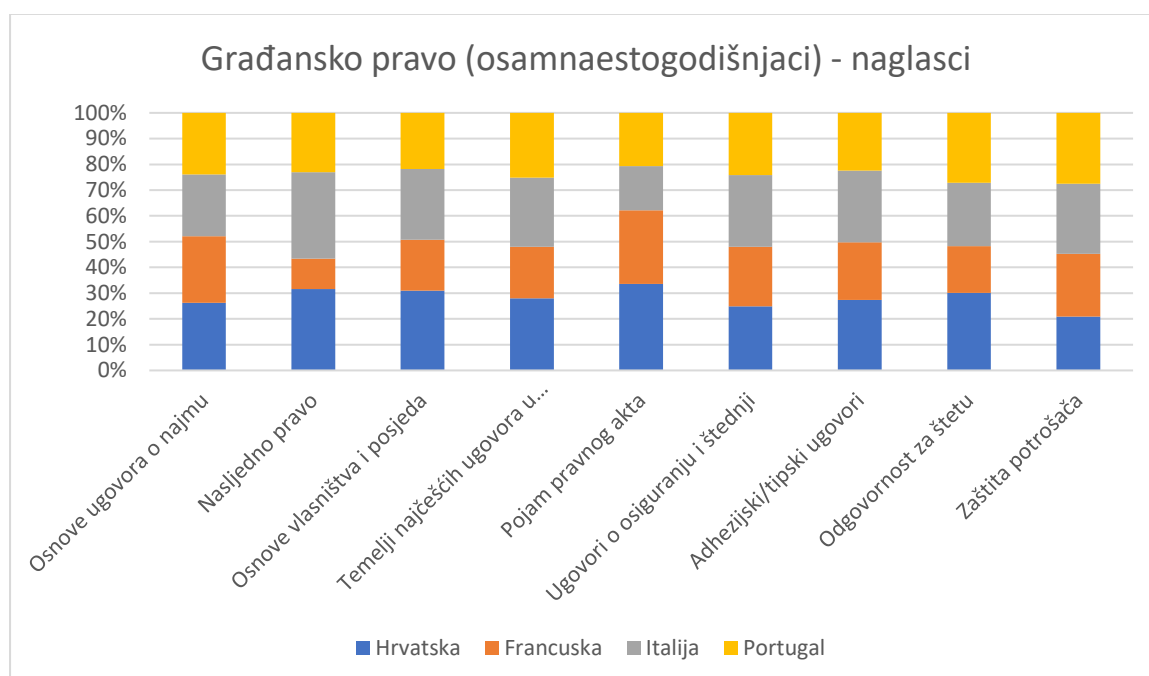
3.3.2.3. Osnove građanskog prava

U svim jurisdikcijama je utvrđeno kako je ova kategorija izuzetno važna za starije učenike. U Hrvatskoj su praktički sve teme bile ocijenjene relevantnima, uz izuzetak temelja online kupoprodajnog ugovora. Osnove ugovora o najmu i nasljednog prava 82% ispitanih ocijenilo je posebno važnima. Ove teme prate osnove vlasništva i posjeda te osnove ugovora koje se najčešće koristi u praksi (78%). Sveukupno 73% ispitanih smatralo je važnim pojam pravnog akta te njegove različite oblike. Ugovore o osiguranju i štednji važnim smatra 67% praktičara. Nešto su manje važni adhezijski ugovori i pojam odgovornosti za štetu (61%). Temeljna načela građanskog prava manje su relevantna (59%). Napokon, koncepte

pravne i poslovne sposobnosti relevantnima smatra 57% ispitanih. Osnove zaštite potrošača za osamnaestogodišnjake su bitne za 53% praktičara.

Talijanski su pravnici smatrali da su temelji nasljednog prava najvažnija tema (87%). Od onih koji su odgovorili na upitnik, njih 75% smatralo je sljedeće teme bitne za osamnaestogodišnjake: osnove ugovora najčešćih u praksi, osnove ugovora o najmu te ugovora o osiguranju i štednji. Temelje vlasništva i posjeda smatralo je važnima 69% ispitanih. Koncepte pravne i poslovne sposobnosti te osnove odgovornosti za štetu držalo je bitnima 50% pravnika.

U Portugalu je 75% pravnicu i pravniku najvažnijom temom smatrao osnove ugovora o najmu. Temelje zaštite potrošača smatralo se vrlo važnima, baš kao i osnove ugovora najučestalijih u praksi (70%). Te dvije kategorije blisko prate temeljna načela građanskog prava i osnove ugovora o osiguranju i štednji (65%). Za 55% ispitanih, temelji vlasništva i posjeda te odgovornost za štetu važne su teme za osamnaestogodišnjake, baš kao i koncepti pravne i poslovne sposobnosti. Polovica praktičara smatralo je adhezijske/tipske ugovore bitnima, dok je samo 45% adresata upitnika ocijenio koncepte pravnog akta i online ugovora o kupoprodaji relevantnima za osamnaestogodišnjake.

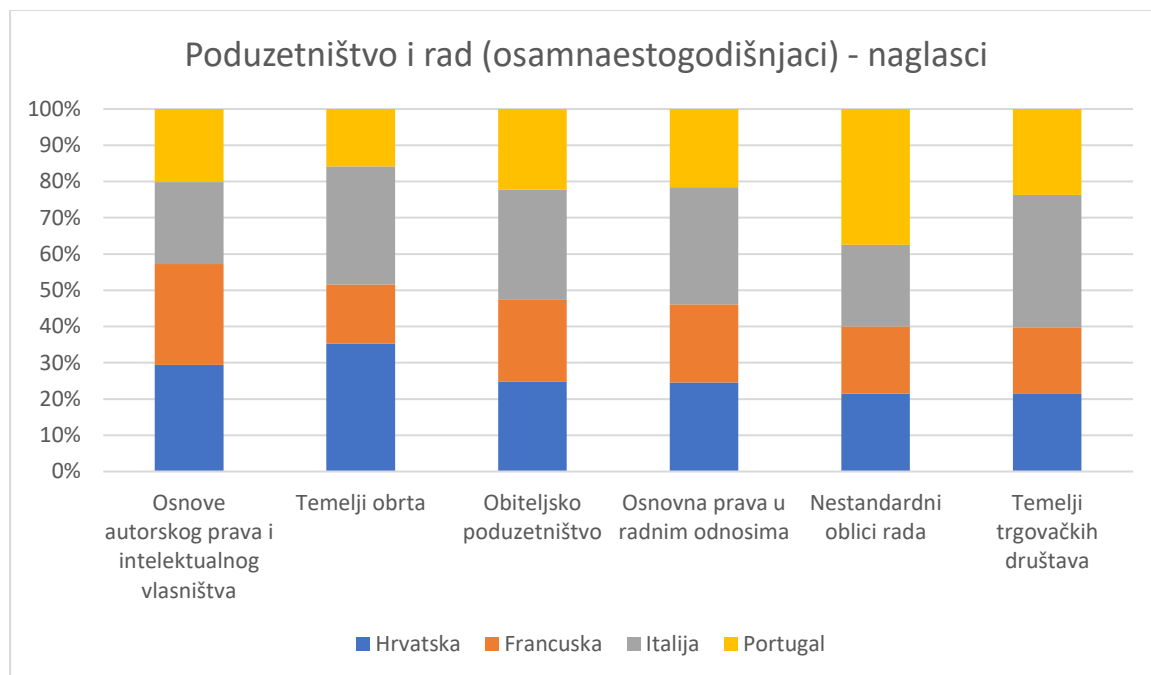
3.3.2.4. Poduzetništvo i rad

Kao i Osnove građanskog prava, Poduzetništvo i rad sadrži niz tema bitnih za starije učenike. U Hrvatskoj one uključuju temelje autorskog prava i intelektualnog vlasništva (73%), temelje obrta (67%), obiteljskog poduzetništva (61%), osnove trgovačkih društava (59%) te temelje prava u radnim odnosima (57%).

U Italiji su temelji trgovačkih društava utvrđeni kao najvažnija tema, jer 100% praktičara utvrdilo je da bi je trebalo podučavati osamnaestogodišnjacima. Sedamdeset i pet posto ispitanih važnim je smatrao obiteljsko poduzetništvo te prava u radnim odnosima. Šezdeset i dva posto bitnim je ocijenilo obrte te koncept *Creative Commons*. Nestandardne oblike rada relevantnim je ocijenilo 50% ispitanih.

Za 69% francuskih pravnih praktičara, temelji autorskog prava i intelektualnog vlasništva predstavljaju pretežno važnu temu. S 56% je prati obiteljsko poduzetništvo. Za 50% pravnicu i pravniku *Creative Commons* i osnove prava u radnim odnosima bile su relevantne teme.

U Portugalu je 75% ispitanih smatrao nestandardne oblike rada najvažnijom temom, a prate je temelji trgovačkih društava (65%) te obiteljsko poduzetništvo (55%). Tri je teme važnima ocijenilo 50% ispitanih: temelje autorskog prava i intelektualnog vlasništva, *Creative Commons* te osnove prava u radnim odnosima.

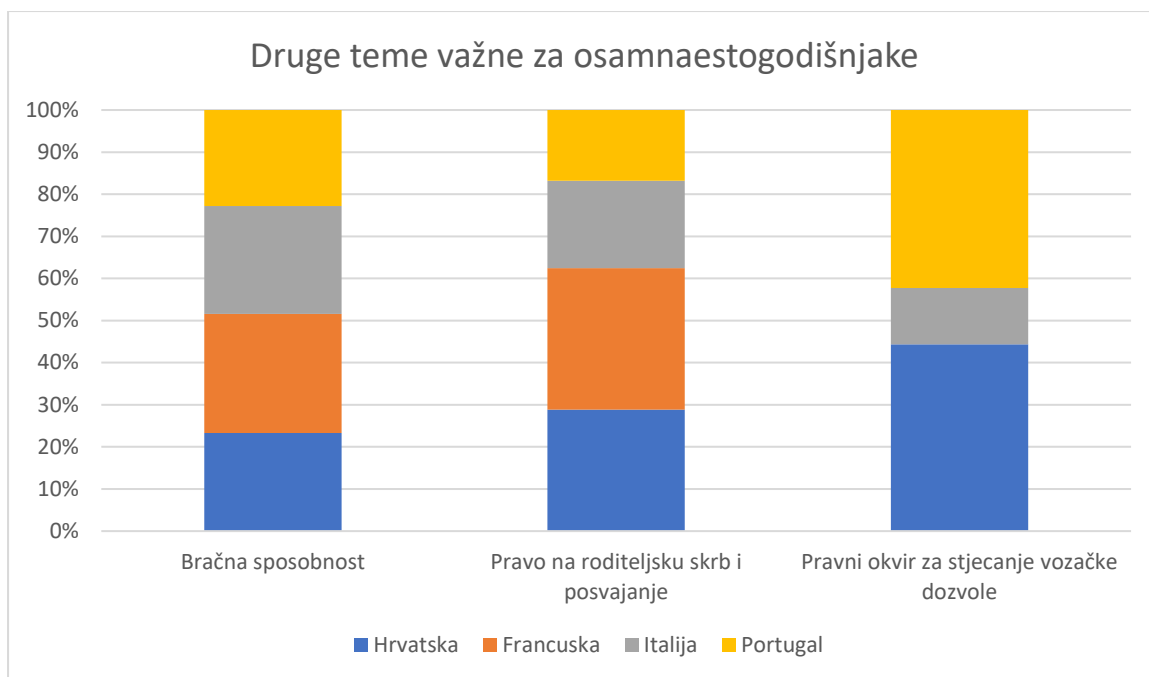

3.3.2.5. Druge teme od važnosti za osnovnu pravnu pismenost osamnaestogodišnjaka

U područjima kojima dominiraju teme važne za četrnaestogodišnjakinje i četrnaestogodišnjake, nekoliko je tema bilo važno za starije učenice i učenike. Ovdje ćemo ih naznačiti.

U Obiteljskim je odnosima bračnu sposobnost važnom smatralo 51% hrvatskih ispitanika, 62% francuskih, 56% talijanskih i 50% portugalskih. Nadalje, 50% francuskih pravnik držao je da su za osamnaestogodišnjake bitne teme pravo na roditeljsku skrb i posvojenje, za razliku od 43% hrvatskih te 25% portugalskih ispitanika.

U Privatnom životu i zabavi, 63% hrvatskih praktičara smatrao je pravni okvir stjecanja vozačke dozvole relevantnim za osamnaestogodišnjake, dok se 60% njihovih portugalskih kolegica i kolega složilo s tom procjenom. Francuski su ispitanici, kao što je ranije naznačeno, ovu temu smatrali važnom za mlađe učenice i učenike.

3.3.3. Teme manje bitne ili potpuno nebitne za osnovnu pravnu pismenost

Napokon, sažet ćemo teme koje se nije uopće smatralo važnima niti za jednu dobnu skupinu ili ih se smatralo nevažnima u jednoj ili u više jurisdikcija u kojima je upitnik bio distribuiran.

U pogledu Osnovnih prava i obveza vezanih za život u državi, hrvatski ispitanici podijelili su se po pitanju važnosti dobara od općeg i javnog interesa, jer 45% ispitanih smatralo je temu bitnom za četrnaestogodišnjake a 45% za osamnaestogodišnjake, dok je njih 10% utvrdilo da je potpuno nebitna. Polovica francuskih ispitanika utvrdila je da temelji lokalne samouprave nisu relevantni za elementarnu pravnu pismenost.

U pogledu Osnova građanskog prava, 56% francuskih pravica i pravnika ocijenilo je temelje prava nasljeđivanja nevažnima za osnovnu pravnu pismenost.

U odnosu na Poduzetništvo i rad, 56% francuskih pravica i pravnika utvrdilo je kao obiteljsko poduzetništvo i temelji obrta nisu bitni za osnovnu pravnu pismenost.

U području Virtualne stvarnosti, pojam i korištenje kriptovaluta nisu bili tema jasno bitna za osnovnu pravnu pismenost niti u jednoj dobnoj kohorti.

3.4. Zaključak

Rezultati upitnika ocrtavaju moguću strukturu sadržaja koje se može uključiti u kompetencijski okvir osnovne pravne pismenosti. Za četrnaestogodišnjake, područja od najveće važnosti uključuju Obiteljske odnose, Virtualnu stvarnost te Privatan život i zabavu, kao i neke od tema povezane s Temeljima pravnog poretka te Osnovnim pravima i obvezama vezanima za život u državi. Čini se da su Osnove građanskog prava te Poduzetništvo i rad daleko važnija područja za starije učenike. Osnovna prava i obveze povezane sa životom u državi i Osnove pravnog poretka i organizacije države područja su koja se dijele između dviju kohorti, pri čemu su neke teme prirodnije podučavanju mlađih učenika dok je druge najbolje usmjeriti na osamnaestogodišnjake. Čini se da podjela između područja i tema odražava različite kontekste u kojima se mlađi i stariji učenici nalaze. Dok su za mlađe učenice i učenike

najznačajnije interakcije u obitelji i s njihovim vršnjacima, posebno u pogledu tehnologija koje promiču tu interakciju, od starijih učenica i učenika se očekuje da budu više angažirani u trgovačkim i radno pravnim aktivnostima, što od njih traži da budu bolje upućeni u privatno pravo od njihovih mlađih kolegica i kolega.

Iako kvantitativna priroda upitnika pruža lako dostupne postotke koji, čini se, omogućavaju lako uvođenje pojedinačnih tema u kompetencijski okvir osnovne pravne pismenosti, projektni bi se partneri trebali oduprijeti iskušenju pretjeranog pojednostavnjenja problema. Postoje razlike između jurisdikcija koje su projektni partneri naglasili u svojim nacionalnim izvješćima. Neki su se aspekti pravne pismenosti, u nekim državama poput Francuske, već uklopili u postojeće obrazovne procese. Kompetencijski okvir trebao bi to uzeti u obzir te bi ga trebalo prilagoditi kontekstu u kojem ga se planira izvoditi. Kada bi bilo moguće misliti o kompetencijskom okviru u apstraktnom smislu i izvan konkretnog pravnog poretka, projekt u okviru kojega je ovo izvješće izrađeno ne bi niti bio potreban. Stoga se ne bi smjelo nekritički iskoristiti mogućnost da se kompetencijski okvir jednostavno sklopi od popisa raznorodnih tema.

Konačno, kompetencijski okvir se ne može svesti na niz tema, što posljedično znači da kompetencijski okvir osnovne pravne pismenosti ne možemo svesti na popis tema. Kompetencije uključuju „sposobnost svjesnog, primjerenog i odgovornog djelovanja usmjerenog na utjecanje na promjene u vlastitom okruženju i u društvu, koje se oslanja na primjerene i učinkovite metode usvojene i osigurane odgojem i obrazovanjem te cjeloživotnim učenjem“.¹¹ Stoga bi rezultate upitnika trebalo čitati uz ishode fokusnih skupina i trebalo bi ih osloniti na postojeće resurse koji u svakoj pojedinoj jurisdikciji omogućavaju aktivno građanstvo. U konačnici, pravna je pismenost dodatak kompetencijama aktivnog i informiranog građanina.

¹¹ Župančić, M.; Hasikić, A., Kompetencije odgojitelja, Varaždinski učitelj – digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje, vol. 5, br. 9, 2022, str. 3.

4. Zaključak

Značajna sličnost uspoređenih i analiziranih nacionalnih izvješća pokazuju održivost zajedničkog kompetencijskog okvira za četrnaestogodišnje i osamnaestogodišnje učenice i učenike u svim državama obuhvaćenima projektom (Hrvatskoj, Francuskoj, Italiji i Portugalu). Istovremeno treba imati u vidu važne postojeće nacionalne osobitosti.

Zbog odgovora nastavnika i nastavnica te učenika i učenica koji_e su sudjelovali_e u fokusnim grupama, a koje smo prikazali u drugom poglavlju, nema sumnje da je podizanje razine pravne pismenosti i poželjno i nužno. **U pogledu sadržaja**, kompetencijski okvir bi trebalo utemeljiti na onim pravnim područjima koja su mladima bitna, tj. onim pravnim područjima s kojima se susreću u svakodnevnom životu, što seže od prava djeteta, prava učenika, potrošačka prava, prava pacijenata, radna prava, ali i prava koja imaju žrtve nasilja. Naglasak bi trebalo staviti na način i prilike u kojima se ta prava može upražnjavati i koga treba kontaktirati kada je potrebna pomoć za zaštitu prekršenih prava. Od presudne je važnosti podcrtati da, uz prava, svi imaju i dužnosti te da se stvaranju društva „mirnog suživota“ može doprinijeti upravo poštivanjem vlastitih i tuđih prava te ispunjavanjem naših pojedinačnih dužnosti. **Što se tiče metoda**, ispitanice i ispitanici slažu se da bi za podučavanje prava trebalo koristiti inovativne, interaktivne i zanimljive metode podučavanja. Gotovo su svi ispitanici poželjnom smatrali metodu podučavanja temeljem slučajeva izvedenih iz stvarnih situacija s kojima se učenice i učenici svakodnevno suočavaju. Nastavnice i nastavnici trebali_e bi usvojiti i razviti različite metode koje omogućavaju učnički angažman i gaje njihovu motivaciju, kao što su simulirana suđenja, igranje uloga i rasprave. Materijal za podučavanje trebao bi biti visoko kvalitetan, zanimljiv i raznolik. Dio materijala trebalo bi svakako razviti pomoću digitalnih tehnologija i morao bi uključivati video isječke, interaktivni online sadržaj te platforme otvorene korisnicima s informativnim sadržajem, blogovima i podcastima. Napokon, kritičko mišljenje i sposobnost pronalaženja pouzdanih izvora informacija vještine su koje bi trebalo razvijati zajedno s pravnom pismenošću.

Rezultati upitnika za praktičare, predstavljeni u trećem poglavlju, ocrtavaju moguću strukturu sadržaja koje se može uključiti u kompetencijski okvir osnovne pravne pismenosti. Za četrnaestogodišnjake, područja od najveće važnosti uključuju Obiteljske odnose, Virtualnu stvarnost te Privatan život i zabavu, kao i neke od tema povezane s Temeljima pravnog poretka te Osnovnim pravima i obvezama vezanima za život u državi. Čini se da su Osnove građanskog prava te Poduzetništvo i rad daleko važnija područja za starije učenike. Osnovna prava i obveze povezane sa životom u državi i Osnove pravnog poretka i organizacije države područja su koja se dijele između dviju kohorti, pri čemu su neke teme prirodnije podučavanju mlađih učenika dok je druge najbolje usmjeriti na osamnaestogodišnjake. Čini se da podjela između područja i tema odražava različite kontekste u kojima se mlađi i stariji učenici nalaze.

Međutim, **kompetencijski okvir ne može se svesti na niz tema** što posljedično znači da kompetencijski okvir osnovne pravne pismenosti ne možemo svesti na popis tema. Rezultate upitnika stoga bi trebalo čitati uz ishode fokusnih grupa i trebalo bi ih osloniti na postojeće resurse koji u svakoj pojedinoj jurisdikciji omogućavaju aktivno građanstvo.

pistes solidaires

Partners

Coordinator

Forum Za Slobodu Odgoja – Croatia
www.fso.hr

Faculty of Law University of Rijeka – Croatia
www.pravri.uniri.hr

Centro Per Lo Sviluppo Creativo Danilo Dolci – Italy
www.danilodolci.org

Pistes Solidaires – France
www.pistes-solidaires.fr

Inovat – Innovation Services – Portugal
www.inova.business

Agrupamento de Escolas de Vilela – Portugal
www.esvilela.pt

thelawproject.eu

